

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (1), 1-54

Geliş Tarihi:05.04.2020 Kabul Tarihi:24.06.2020

Yayın: Ocak-Haziran 2020 Yayın Tarihi:30.06.2020

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.732304>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

İSLÂM MEDENİYETİNİN MARUZ KALDIĞI İÇ TEHDİTLER

Nihat DALGIN*

Öz

İnsanlar, tarih boyunca farklı toplum ve medeniyetler oluşturmuşlardır. Kendilerine farklı dönemlerde rehberlik etsinler diye aralarından seçilen peygamberler de medeniyetlerin kurulmasında ya da devamında önemli rol üstlenmişlerdir. Özellikle insanlığın ortak kazanımı olan bilim, sanat ve teknolojik gelişmelerde her medeniyetin az çok katkısı bulunmaktaysa da tarihi süreçte medeniyetler arasındaki rekabet ve bazen de çatışma hep olagelmıştır. Medeniyetlerin uzun süreli ayakta kalabilmelerinin unsurlarından biri, kendi kültür ve geleneklerini dış etkenlerin saldırısına karşı korumak olmuştur. Ancak bazı durumlarda kendi mensuplarından gelen iç saldırılar, o medeniyeti sarsmakta ve mensuplarının medeniyet imgelerine karşı saygılarını ve güvenlerini dumura uğratmaktadır. İslam medeniyetinin odağında bulunan Yüce Allah'a ait özelliklerin kısmen bazı insanlarda da olduğuna inanılması, İslam'ın ikinci kaynağı olan Hz. Peygamberin İslam medeniyetinin orijininin çıkarılma çabası, İslam medeniyetinin kurucu metinlerini anlamada farklı bir yaklaşım sergilenmesi, ilk dönem İslam âlimlerine ve kaynak eserlere olan güvenin sarsılması, İslam medeniyetinde asırlardır kabul görmüş bazı konuların tartışmaya açılması ve İslam medeniyetindeki simgelerin parçalar halinde değerlendirilerek büyük resmin göz ardı edilmesi, İslam medeniyeti için birer tehdit oluşturmaktadır. Bu makaleyle ulaşılmak istenen hedef ise İslam medeniyetine mensup olan birey ya da topluluklar tarafından oluşturulan bu iç

* Prof. Dr., Sinop Üniversitesi Rektörü, İlahiyat Fakültesi Dekanı, ndalgin@sinop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5609-5577>.

tehditlere dikkat çekmek, bunların İslam toplumlarındaki olumsuz yansımalarını tespit ve tayin etmeye çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Medeniyeti, Kur'an, Hz. Peygamber, Tehdit.

Internal Threats of Islamic Civilization

Abstract

Different societies have formed different civilizations throughout the history of humanity. The prophets who were chosen among them to guide people in different periods also played an important role in establishing or maintaining civilizations. Even though civilization contributed more or less in science, art and technological advances, which are the common achievements which belongs to humanity, there has always been competition and sometimes conflict between civilizations in the historical process. One of the elements of civilizations to survive for a long period of time was to protect their culture and traditions against the attack of external factors. In some cases, however, internal attacks from their own members of society shake that civilization and undermine their members' respect and trust in the images of civilization. Therefore, in this study, such internal threats to which Islamic civilization is exposed are discussed under the following six headings. Firstly, It is believed that the characteristics of Almighty God, which is at the center of the Islamic civilization, are partly in some people. The second one is the struggle of removing The Prophet from the origin of Islamic civilization. The fourth one is a different approach to understanding the founding texts of Islamic civilization. The fifth one is to shake the confidence to Islamic scholars and source works in the first period. The sixth one is to open up some of the issues that have been accepted in Islamic civilization for centuries, and evaluating the symbols of Islamic civilization in pieces, ignoring the whole picture. The target that is intended to be reached with this article which concentrates on these titles is to draw attention to these internal threats created by individuals or communities of Islamic civilization and to try to identify and determine their negative reflections in Islamic societies.

Keywords: Islam civilization, The Quran, The Prophet, Threat.

Giriş

Medeniyetlerin kurulması ve bekasında diğer medeniyetlerin etkisi olduğu kadar bir medeniyete mensup olan birey ve halkların tavır ve tutumları da önemli bir yer tutmaktadır. İslam medeniyeti tek bir yaratıcı yani bir Allah inancı odağında kurulmuş olmasına rağmen, bazı Müslüman birey ya da gruplar tarafından tarihin her döneminde bu ana tema ihlal edilmiştir. İslam medeniyetinin ihya etmeye çalıştığı temel değerlerde model, kurumların sosyal hayatta uygulamaya geçirilmesinde rehber olması için görevlendirilmiş olan Hz. Peygamberin görevi/misyonu, son dönemlerde bazı araştırmacılar tarafından sadece Kur'an mesajını insanlara tebliğ etmeye indirgenmiştir. Buna göre, insanlığa inen son ilahi mesaj olan Kur'an'ın, Murad-ı ilahî doğrultusunda sağlıklı bir şekilde anlaşılması ve sosyal hayata tatbik edilmesinde Hz. Peygamber'in rehberliği yok sayılmıştır. Aynı şekilde söz konusu bu akım taraftarları İslam medeniyetinin kurucu metinleri mesabesinde bulunan Tefsir, Hadis, Akaid, Fıkıh, Tasavvuf gibi alanlarda yazılan temel kaynaklara olan halkın güvenini sarsmışlardır. Neticede Kur'an'daki birçok mesaj ilk dönemdeki Müslümanlar tarafından anlaşılardan farklı şekilde anlamlandırılarak insanlara sunulmuş, bu şekliyle İslam medeniyetinin on dört asırdır savunduğu paradigma ciddi yaralar almıştır. Bunun gibi, Kur'an ve sünnet mesajlarına modern paradigma doğrultusunda bakmak isteyen bazı Müslüman araştırmacılar, inanç, ibadet, ahlak, muâmelât ve ukûbât alanlarına ait birçok konuda İslam medeniyetinde kabul gören anlayıştan farklı bir anlayışı ve yaşam tarzını savunmuşlardır. Bu sonuca varabilmek için ayet ve hadislerin nüzul/vürûd sebepleri yok sayılmakla kalmamış, naslarda yer alan kelimeler gerçek ve yakın anlamlarının dışına çıkarılmıştır. İslam medeniyeti özellikle günümüzde bunun gibi birçok alanda kendi mensupları tarafından oluşturulan iç tehditlere maruz kalmıştır. Ayet ve hadisleri anlamada, yorumlamada ve asırlar içerisinde oluşan İslam medeniyetinin kabullerini günümüze aktarmada tarihi gerçekliklere aykırı olarak bilimsel objektiflikten uzaklaşılmasının yegâne sebebi; günümüzdeki bir kısım araştırmacının hareket noktasının özellikle ekonomik ve teknolojik olarak hakim medeniyet haline gelen batı

medeniyetinin mutlak doğruluğuna inanılan kabulleri, kültürü ve yaşam tarzı ile İslam medeniyetinin kabulleri arasında herhangi bir uyumsuzluğun olmadığını gösterme çabası olarak görülebilir. Bu hareket tarzı, İslam medeniyeti için, kendisiyle ısrarlı bir şekilde mücadele edilmesi gereken ciddi bir iç tehdit oluşturmuştur.

1. Medeniyetin Tanımı ve Çeşitleri

Tanımı: Çok farklı şekillerde tanımlanmış olan medeniyet tanımlarından birisi; “Bir toplumun veya ülkenin maddi ve manevi varlıklarının; düşünce, sanat, bilim ve teknoloji ürünlerinin tamamıdır” şeklindedir.¹ Bir başka ifadeyle medeniyet; bir toplumun yaşam tarzı/tarz-ı hayat², bilgi seviyesi ve sanat gücüdür; insanın hayatın her kesiminde gerçekleştirdiği aklî, ahlakî, maddî, ruhî, dinî ve dünyevî değerler manzumesidir.³

Medeniyet ile uygarlık ve kültür arasında fark olup olmadığı, varsa ne tür bir fark bulunduğu tartışmalarını,⁴ alanın uzmanlarına bırakarak araştırmamız neticesinde ulaşabildiğimiz sonucu şöylece ifade edebiliriz. Bu kavramlar farklı anlamlarda kullanıldığı gibi birbirlerinin yerine de kullanılmaktadır. Nitekim İbn Haldun’un (ö. 1406) da “Umrân” terimiyle medeniyet/uygarlık/kültür kavramlarını beraberce ifade ettiğini görüyoruz.⁵ Buna göre biz de bu araştırmamızda medeniyet ifadesini, yukarıda da belirtildiği gibi, kültürü ve uygarlığı kapsayacak şekilde yani; “Bir toplumun maddi ve manevi varlıklarının; düşünce, sanat, bilim ve teknoloji ürünlerinin tamamı” olarak kullanmak istiyoruz.

Medeniyet Çeşitleri: İnsanlık tarihi birçok değişik medeniyetin oluşumuna ve yok olmasına şahitlik etmişse de günümüzde yaşayan medeniyetler yedi ya da sekiz olarak tespit edilmiştir. Bunların alfabetik olarak sıralaması; Batı, Hint, İs-

¹ Ali Şeriatî, *Medeniyet Tarihi*, (Çev. İbrahim Keskin), Ankara 1987, c. I, s. 3.

² Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İletişim Yay., İstanbul 2015, s. 158.

³ Ahmet Ağaoğlu, *Üç Medeniyet*, MEB, İstanbul 2972, s. 3,4; Ayrıca bkz. Erdoğan Pazarbaşı, *Kur’an ve Medeniyet*, Pınar Yay., İstanbul 1996, s. 18 vd.

⁴ Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Pazarbaşı, *Kur’an ve Medeniyet*, s. 15-30.

⁵ İbn Haldun, *Mukaddime*, (Çev. Zakir Kadiri Ugan), İstanbul 1986, c. I, s.118-121.

lam, Japon, Çin, Latin Amerika⁶, Slav-Ortodoks ve muhtemelen Afrika medeniyeti⁷ şeklindedir.⁸ Medeniyetlere orjinleri açısından bakıldığında vahiy orjinli medeniyetler, akıl/tecrübe orjinli medeniyetler şeklinde sınıflandırmak da mümkündür. Bunlardan İslam medeniyeti vahiy orjinli olarak diğer medeniyetlerden farklılık göstermektedir. Günümüzde yeryüzünde yaşayan medeniyetleri etki gücü açısından üçe ayıran yazarlar da mevcuttur. Bunlar, Batı/Garp Medeniyeti, İslam Medeniyeti ve Budist-Brahman Medeniyeti olup Batı Medeniyeti diğer iki medeniyeti tahakküm altına almıştır.⁹

Buna göre, her medeniyet kendi mensuplarına; düşünme, yeme, içme, giyim kuşam ve beşerî ilişkilerden mimari, sanat-estetik ve müziğe, ölüm ve ötesine kadar farklı bir anlayış ve yaşam tarzı sunmaktadır. Aynı medeniyet mensupları aynı kafa ile düşünür, aynı kalp ile hisseder ve aynı manevi cihazlarla mücehhezdir.¹⁰ Zaten medeniyetleri çeşitlendiren ve diğerlerinden farklı olarak ayakta tutan da bu tür farklı anlayış, yaşam tarzı ve kendine özgü dünya/ahiret görüşüdür.

2. İslam Medeniyetinin Temel Özellikleri

Konu başlığından da anlaşılacağı gibi, biz makalemizde İslam medeniyetinin maruz kaldığı iç tehditleri ele alacağımız için burada öncelikli olarak İslam medeniyetinin başlıca özelliklerine değinmemiz uygun olacaktır.

İslam medeniyeti yukarıda da ifade edildiği gibi “vahiy” orjinli bir medeniyettir. Şu kadar var ki İslam medeniyetinin bu bariz özelliğinden hareketle medeniyette insan aklına ve beşerî tecrübeye yer verilmediği söylenemez. Aksine İslam

⁶ İnka ve Aztek medeniyeti.

⁷ Afrika medeniyeti yerine Mısır medeniyeti tabiri daha doğru gözükmemektedir.

⁸ S. P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması*, (Çev. Mustafa Çalık, Der. Murat Yılmaz), *Medeniyetler Çatışması*, Vadi Yay., Ankara 2005, s. 22-25. Muhittin İmrl, “Küreselleşme ve Eriyen Kolektif Aidiyetler”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 15 Temmuz Özel Sayısı, s. 82.

⁹ Meriç, *Bu Ülke*, s. 158.

¹⁰ Meriç, *Bu Ülke*, s. 158.

medeniyetinde vahiy, akıl ve duygu üçlüsünün ahenkli ve uyumlu olması bu medeniyetin en ayırıcı özelliklerinden biridir.¹¹

İslam medeniyetinde vahiy bulunan alanlarda vahiyle ters düşmemesi şartıyla insan aklına ve tecrübesine yer verilmiştir. Vahyin sınırlı olduğu konularda hatta vahiy bulunan alanlarda bile detay ve uygulama farklılıklarıyla ilgili olarak akli yorumlara ihtiyaç olacağı izahtan varestedir. Vahiy bulunmayan alanlarda ise insanlığa tebliğ edilen vahiylerin/mesajların genel prensiplerine aykırı olmaması kaydıyla insan aklına, tecrübesine ve örf'e daha geniş bir alanda yer verilmiş olup özellikle bu durumda yetkin insanların akli melekelerini çalıştırarak insanlık için rahatlatıcı çözümler bulmaları teşvik edilmiştir. Buna göre İslam medeniyeti insan aklını ve tecrübesini göz ardı etmemekle beraber vahyi (Kitap ve Sahih Sünnet) her alanda öncelemiştir; vahiydeki ilahî maksadın iyice anlaşılması halinde onun ruhuna uygun olmayan hiçbir akli ve tecrübî görüş ve uygulamaya itibar etmemiştir. Diğer medeniyetlerin genelde insan aklına ve tecrübesine dayandığı kabul edildiğinde, bu medeniyetlerle İslam medeniyeti arasında var olan temel farklılıklar genellikle vahye dayalı olan unsurlar/simgeler üzerinde ortaya çıkacaktır.

İslam medeniyetinin temel özelliklerini şöylece özetleyebiliriz.

İslam medeniyeti, tek Allah inancını odak noktasına almıştır. Buna göre bu medeniyet, inanç, yönetim, sanat, şiir ve edebiyatta her türlü politeist/çok tanrılı akidelere kapılarını kapatmıştır. İslam medeniyetinin omurgası sayılacak olan tevhid, medeniyet coğrafyasında insani yapıda birlik, yaşam düzeninde birlik, düşünce metotlarında birlik gibi her alanda birlik esası üzerine temellenmiştir. Bu birlik vurgusu, sanatın çeşitli dallarındaki üslup ve zevk birliğine kadar kendisini göstermiştir.¹²

İslam medeniyeti, evrenin bir olan Allah tarafından sonradan yaratıldığını,¹³ halen evrendeki düzenin, işleyen kanunların Allah tarafından kontrol edildiğini,

¹¹ Bayram Ali Çetinkaya, *Medine'den Medeniyete*, İnsan Yay., İstanbul 2013, s. 57.

¹² Çetinkaya, *Medine'den Medeniyete*, s. 55-56.

¹³ En'âm, 6/1; Yûnus, 10/3; Nahl, 16/3.

ni, günün birinde bu evrenin yine Allah tarafından yok edileceğini, tek baki olanın bir olan, doğmamış ve doğrulmamış olan, eşi benzeri ve ortağı bulunmayan Allah olduğunu¹⁴ kabul eder. İnsanlar için bu dünya hayatının imtihan alanı olduğunu, Allah'ın kendisine vahiy gönderdiği peygamberleri aracılığıyla ilk insan topluluklarından bugüne kadar insanları doğru yola ilettiğini,¹⁵ insanların öldükten sonra dünyadaki yaptıklarından hesaba çekileceğini,¹⁶ yaptığı iyi işlerinin mükâfatı olarak cennete, kötü işlerinin karşılığı olarak da cehenneme konulacağını¹⁷ kabul eder.

İslam medeniyetine göre insanlar; borçsuz, suçsuz, günahsız ve hür olarak doğar. Kişilerin borcu, suçu, günahı ispatlanıncaya kadar herkes masumdur.¹⁸ Bu yönüyle İslam Hristiyanlıktaki vaftiz geleneğinden ayrılmakta ve insanları doğuştan değerli kabul etmektedir. İslam'da hiçbir ırkın diğerine üstünlüğü yoktur;¹⁹ insanları köleleştirmek, onlara zulmetmek ve işkence yapmak yasaktır.²⁰ Her insan fikir ve inanç özgürlüğüne sahiptir.²¹ İslam medeniyeti, ahlak, erdem ve değerleri ön plana çıkarmıştır. Bütün din ve inanışlara özgürlük ve yaşam hakkı tanımıştır.²² İnsan merkezli bir uygarlık olan İslam medeniyeti için insan önemli ve saygıya değer bir varlıktır.²³ Bu sebeple, yapılan her şey insanın mutluluğu ve faydası içindir.

İslam medeniyetinin sosyal ve iktisadi hayattaki simgelerinin/özelliklerinin başlıcaları şunlardır: Müslüman toplumlarda namaz, oruç, hac, zekât, kurban, fitre gibi sosyal içerikli ibadetler vardır. Müslümanlar toplu ibadetlerini camilerde yaparlar ve ibadet dilleri Arapçadır. Bireyler ihtiyaçlarını öncelikli olarak komşu,

¹⁴ Rahmân, 55/27; İhlâs, 112/1-4.

¹⁵ Zümer, 39/23; En'âm 6/91.

¹⁶ Kıyâme, 75/3; Mü'minûn, 23/115; İbrahim, 14/47.

¹⁷ A'raf, 7/8; Kari'a, 101/6-8.

¹⁸ "Beraat-i zimmet asıldır". Bkz. Mecelle mad. 8. Zeynüddin b. İbrahim İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, Dimeşk 1986, s. 64; Ali Haydar, *Dureru'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, İstanbul 1330, c. I, s. 48; Ömer Nasuhî Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul ty., c. I, s. 257.

¹⁹ Hucurât, 49/13.

²⁰ Nisa, 4/10; Hac, 22/45.

²¹ Kâfirun, 109/1-6; Bakara, 2/256.

²² En'âm, 6/35.

²³ Bakara, 2/30; Tîn, 95/4.

akraba ve diğer bireylerden aldıkları karz-ı hasen, hibe ve sadakalarla karşılırlar. Bu medeniyette diğer insanlara borç veren borcunu alırken herhangi bir fazlalık/faiz istemez. Müslüman toplumlarda faiz, kumar, fuhuş, alkollü içki ve nikâhsız birliktelikler yasaktır/haramdır. Aile hayatına çok önem verilir, komşuluk ve akrabalık ilişkileri çok kuvvetli olup, misafirperverlik önemli geleneklerindedir.

İslam medeniyeti hoşgörü medeniyetidir. İnanç, adalet, sevgi, hoşgörü ve tolerans, İslam'la birlikte zirve yapmıştır. Müslümanlar ulaştıkları bölgelerde felsefe, mantık, matematik, kimya ve tıp gibi bilimlerle ilgili mirası yok etmek yerine, alıp, okuyup, değerlendirip eleştirdikten sonra geliştirme yolunu tercih etmişlerdir. Örneğin, Batlamyus'un coğrafyasını, Galen ve Hipokrat'ın tıbbını Müslümanlar geliştirmiş, Hint rakamlarını batıya transfer ederken ona bir de sıfır rakamını ilâve etmişlerdir. Müslümanlar geçmiş medeniyetlerin birikimlerine mesafeli durmamışlar, onların kültür ve sanatlarından yararlanmışlardır. Zira İslam medeniyetinin kurucusu olan Hz. Peygamber, "İlim Çin'de de olsa alın²⁴", "İlim/hikmet mü'mininin yitik malıdır, nerede bulursa alır²⁵" buyurmuştur. Bu tavsiyeler ışığında Müslümanlar medeniyetlerini ilerletmişler ve İslam medeniyetin dünyanın en kadim medeniyetleri arasına katmışlardır.²⁶

İslam medeniyetinde hukuka/fıkha ayrı bir önem verilmiştir. Bulunduğu bölge ve coğrafyalarda Müslümanlar hukukun üstünlüğünü ve adaleti gerçekleştire-

²⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik b. Hallâd b. Ubeydillâh el-Atekî el-Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr*, (Thk. Mahfûzurrahmân Zeynullâh vd.), Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1. Bsk., Medîne-i Münevvere 1988-2009, c. I, s. 16; Ahmed b. Hüseyin b. Alî b. Mûsâ el-Husrevcirdî el-Horâsânî Ebû Bekr el-Beyhâkî, *el-Medhâl İle's-Süneni'l-Kübrâ*, (Thk. Muhammed Ziyâu'r-Rahmân el-A'zamî), Dâru'l-Hülefâ li'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kuveyt ty., s. 241; Beyhâkî, *Şu'abu'l-Îmân*, (Thk. Abdulâlî Abdulhamîd Hâmîd), Mektebetü'r-Rüşd, 1. Bsk.,Riyâd 2003, c. III, s. 193.

²⁵ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Mûsâ b. ed-Dahhâk et-Tirmizî Ebû İsâ, *Sünenü't-Tirmizî*, (Thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd.), Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 2. Bsk., Mısır 1975, İlim, 19; İbn Mâce Abû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünen-ü İbn Mâce*, (Thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî), Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Faysal İsâ el-Bâbî el-Halebî, yy. ty., Zühed, 15; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî, *Müsned*, (Thk. Şuayb el-Arnâvûd, Âdil Mürşid vd.), Müessesetu'r-Risâle, 1. Bsk., yy. 2001, c. I, s. 23.

²⁶ Çetinkaya, *Medine'den Medeniyete*, s. 55-59.

recek bir sistem inşa etmişlerdir. Babil, Roma, Çin ve Hint medeniyetlerinin aksine İslam medeniyeti bir hukuk metodolojisi oluşturarak hukuki hükümler/içtihatlar bunun üzerinde oluşmuştur. Bu durum Müslümanların kapsamlı bir literatüre sahip olduklarını, hukuk birikimlerini, köklü bir geleneklerinin varlığını, hukukçularının mantık, düşünce ve yorum güçlerini ve güçlü doktriner hukukçulara sahip olduklarını da ortaya koymaktadır.²⁷ Buna göre İslam medeniyetinde diğer alanlarda olduğu gibi, evlenme ve boşanma konularında da kendine özgün hukuki düzenlemelere gidilerek evlenme ve boşanma gibi hukuksal alanlarda nispeten kolaylaştırma esas alınmıştır. Örneğin klasik ilk hukukçular döneminde dünyada boşama yasağı ya da boşama serbestisi şeklinde iki ana akım söz konusuysen İslam hukukçuları kendilerine özgün bir üçüncü akım geliştirerek, İslam fıkında boşama yetkisi hukukun denetiminde olmak üzere; mahkeme, koca ve hakem heyeti arasında paylaştırılmıştır.²⁸ Miras dağılımında da farklı bir yol izlenerek kadın ve erkeklerin sosyal hayattaki sorumlulukları ile orantılı bir şekilde mirastan pay almaları sağlanmıştır.²⁹

İslam medeniyetinin uygulamaya geçirdiği ana değerleri de şöylece sıralamak mümkündür:

İnanç/tevhid, aile, sevgi, saygı, can-mal-ırz güvenliği, dayanışma/yardımlaşma, doğruluk, ehliyet, adalet, eşitlik, istişare, hürriyet, çalışma, üretme, cömertlik/ihsan/îsâr/infak, dostluk/arkadaşlık, cesaret/şecaat, merhamet, iyilik duygusu, affedicilik, sabır, tevekkül, hoşgörü, barış, edeb/hayâ, tevazuu... vb.³⁰

3. İslam Medeniyetinin Maruz Kaldığı İç Tehditler

Günümüzde iletişim vasıtalarının nitelik ve nicelik olarak şimdiye kadar görülmemiş bir düzeyde olması sebebiyle dünya globalleşmiş ve artık yeryüzünde

²⁷ İbrahim Sarıçam-Seyfettin Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, TDV Yay., Ankara 2006, s. 51.

²⁸ Geniş bilgi için bkz. Nihat Dalgın, *İslam Hukukunda Boşama Yetkisi*, İFAV, İstanbul 2001, s. 17-33.

²⁹ Nisâ, 4/7-13.

³⁰ Meriç, *Bu Ülke*, s. 172,173; Çetinkaya, *Medine'den Medeniyete*, s. 62. Bu her bir değer için müstakil kitaplar yazılmış ve ansiklopedi maddeleri düzenlenmiştir.

yaşayan bütün medeniyetlerin birbirleriyle günlük/anlık iletişimleri yoğunlaşmıştır. Ancak birçok medeniyet çağımızdaki bu imkânı kültür emperyalizmi için bir fırsat olarak görmektedir. Bu sebeple yaşadığımız çağda medeniyetler, geçmişte olduğundan daha fazla, diğer medeniyetlere karşı kendisini korumanın gayreti içerisindedir. Zira günümüz medeniyetleri daha fazla emperyal hedeflere sahiptir. Medeniyetin korunması ya kendisini dünyaya kapatıp, diğer toplumlardan soyutlanmış bir şekilde mensuplarıyla yaşamaya devam şeklinde olacaktır -ki, artık bugün buna imkân kalmamıştır- ya da diğer medeniyetlerin emperyal amaçlarından korunmak isteyen medeniyet, diğer medeniyetlerle iletişimden çekinmeyerek kültürünün ve medeniyetinin canlılığını her daim koruyacak, içeriden ve dışarıdan gelecek saldırılar karşısında usanmadan savunma yapacak, mensuplarını medeniyeti ve kökleri hakkında her daim bilgilendirecek, bilinçlendirecek ve bu şekilde diğer emperyal medeniyetler karşısında hayatiyetini devam ettirebilecektir. Çünkü medeniyetlerin uzun ömürlü olmalarındaki temel etkenler; toplumların bilgisi, görgüsü, deneyimleri, davranışları, sorunlarının farkına varması ve uygun çözümleri bulmasıdır. Kendi varlığı ve etkinliği hakkında yeterli bir bilince sahip olmayan bir toplum; diğer toplumların/medeniyetlerin etkisi altına girmeye ve onların niteliklerine uymaya aday bir toplum demektir. Bütün karşı etkilere kendini açan bir toplumun, bu etkiler yüzünden kendisini kendi yapan özbenliği sarsılmakta ve manevi varlığının ortadan kalkması tehlikesi söz konusu olmaktadır. Bu nedenle toplumlar yabancılaşmaya karşı durmak zorundadırlar. Toplumlar bu karşı koyma sayesinde kendilerine has niteliklerini ortaya çıkarma ve geliştirme fırsatı elde etmektedirler. Buna göre, toplumların ömürlerinin son bulmasından yalnızca o toplumun helak edilmesi, tarih sahnesinden silinmesi anlaşılmalıdır. Bir medeniyetin yıkılışı, bir toplumun bütünüyle yok olması şeklinde anlaşılabilceği gibi, toplumun yaşanan dünyada hâkimiyetini ve etkinliğini kaybetmesi, kendi kültür ve değerlerine yabancılaşarak, başka bir kültür ve medeniyetin etkisine girmesi, kendi olmaktan çıkarak onun peşinde sürüklenmesi şeklinde de olabilir.³¹

³¹ Pazarbaşı, *Kur'an ve Medeniyet*, s. 198-199.

Buraya kadar söylenenlere bakıldığında İslam medeniyetinin mensubu bir birey olarak tüm gücümüzle emperyal duygular taşıyan medeniyetlerin etkilerine karşı medeniyetimizi nasıl koruyabiliriz, bunun için neler yapmalıyız şeklindeki endişeleri önceleyerek İslam medeniyetinin maruz kaldığı *dış tehditler* şeklinde araştırmamızı sürdürmemiz beklenirdi. Ancak bu makalemizde İslam medeniyetinin karşı karşıya kaldığı *iç tehditleri* tespit etmeye, “Bu tehditler karşısında neler yapılmalıdır?” sorusuna cevap bulmaya çalışacağız. Yani acı ama gerçek şu ki bu makalemizde İslam medeniyetine mensup olan bir kısım Müslüman okuryazarların, bazı dinî grupların hatta Müslüman bazı din adamlarının ve bazı ilahiyatçı araştırmacıların bilerek ya da farkında olmayarak İslam medeniyetinin inanç/duygu/kültür alanında sarsılmasına, yara almasına sebep olan görüş, düşünce ve söylemleri üzerinde duracağız. İşte bu nedenle makale başlığımızı “*İslam Medeniyetinin Maruz Kaldığı İç Tehditler*” şeklinde belirledik. Çalışmadaki hedefimiz/çalışmanın kapsamı; özellikle günümüzdeki/çağımızdaki örneklerinden hareketle İslam medeniyetinin maruz kaldığı iç tehditlerin boyutuna ve etkisine dikkat çekmek olacaktır.

İslam medeniyetinin çağımızda maruz kaldığı iç tehditleri şu başlıklar altında sıralamak mümkündür:

4. İslam Medeniyetinin Odağında Bulunan Yüce Allah’a Ait Özelliklerin Kısmen Bazı İnsanlarda Olduğuna İnanılması

Yukarıda da ifade edildiği gibi, İslam medeniyetini diğerlerinden ayıran başlıca fark, bu medeniyetin orijininde vahyin olması ve vahyin sahibi olan Yüce Allah’ın da yarattığı hiçbir varlıkla paylaşmadığı birtakım sıfatlara sahip bulunmasıdır. Yani Yaraticı, var olan ve var edilen her şeyden üstündür. Yarattılan her şey zaman ve mekânla sınırlı ve kayıtlıdır. İslam’daki “Tevhid inancı”, yaratan ile yaratılan arasında hiçbir anlamdaki bütünleşmeyi onaylamaz. Zira O azîmdir, her

şeyin üzerindedir, yücedir ve hiçbir şey ona benzemez³², onu sembolize edemez. Bunun için İslam, insanı tanrılaştırma yönündeki tüm açılımlara karşı tedbirlerini almıştır. Buna göre İslam medeniyeti; Allah, insan, toplum ve tabiat arasındaki ilişkileri makul ve meşru sınırlar içerisinde belirlemiştir. İslam medeniyeti insan ve tabiatın ilahlaştırılmadığı bir dünya sistemini insanlığa sunmuştur. Bu yüzden İslam medeniyeti “Tevhid Medeniyeti” olarak da nitelendirilmiştir.³³ Netice olarak, yaratıcıya ait olan sıfatların bazı insanlar tarafından da kullanılma çabası -Mekke müşriklerinde de görüldüğü gibi-³⁴ İslam’a göre şirk olarak değerlendirilmekte³⁵ ve yaratıcının tek olması ve başka hiçbir mahlûka benzememesi ilkesiyle/anlayışı ile çelişmekte, ayrıca bu anlayış “Tevhid” akidesiyle ters düşmektedir. Bu tür inancın İslam akidesine göre en büyük günah sayılan şirk (Allah’a eş ve ortak koşmak) sayılması yanında bu tür anlayışlar İslam medeniyetinin “Tevhid Medeniyeti” olma özelliğini/orijinalliğini tehdit etmektedir. Tevhid akidesindeki küçük ihlallerin Müslüman toplumlarda büyük felaketlere sebep olması kaçınılmazdır.

Tarihte olduğu gibi günümüz Müslüman toplumlarında da görülen ve İslam medeniyetinin omurgası olarak nitelediğimiz *Tevhid* anlayışı ile ters düşen bazı inanışlara/anlayışlara burada örnek kabilinden yer verilecektir.

- *Gaybı Bilme İddiası*: İslam anlayışına göre, bilim ve teknolojinin görme ve bilme imkânlarının dışında kalan gelecekle ilgili bilgiyi/gaybı sadece Allah bilir.³⁶ Hiçbir insan kendisinin ya da diğer bir insanın örneğin bir ay sonra filan gün ne kazanacağını, hangi musibete maruz kalacağını, hangi iyiliği ya da kötülüğü işleyeceğini, nerde ne zaman öleceğini bilemez.³⁷ Durum böyleyken, bazı dinî gruplarca kendi “başkanlarının/şeyhlerinin bütün bu özelliklere sahip olduğu, gaybı bildiği, şeyhlerinin kendilerini her an gördüğü, gıyaplarında bile kendilerini özel-

³² Şûrâ, 42/11; İhlâs, 112/4.

³³ Çetinkaya, *Medine'den Medeniyete*, s. 67.

³⁴ Ankebût, 29/60-63.

³⁵ Nisâ, 4/116.

³⁶ En'âm, 6/73; Hûd, 11/123, 31.

³⁷ Lokmân, 31/34.

likle kolladığı” vb. anlayışlar, itikadî açıdan sakıncalı olmakla birlikte İslam medeniyeti için de bir iç tehdittir.

• *Müridleri Koruma/Bağışlama İddiası*: İslam inancına göre, insanlar sadece Allah’a dua ederler, O’ndan bağışlanma ve af dilerler; zira günahları affedecek/duaları kabul edecek sadece Allah’tır.³⁸ İnsanların koruma tedbirleri aldıktan sonra onları koruyabilecek manevi güç ancak Allah’ın elindedir. Bu anlayışın yanında İslam toplumlarında bazı dini gruplarca günahlarından tövbe etmiş olmak için şeyhinin önünde diz çöküp tövbe alması ve ondan sonra söz konusu grubun toplantılarına devam edilmesi yeterlidir. Zira onların anlayışına göre; “Şeyh Efendi müridleri için Allah’a dua edecek, onların bağışlanmasını dileyen hatta Allah’tan aldığı yetkiyle müridlerini yolculukta muhtemel trafik kazalarından koruyacak, düşmanları tarafından maruz kalacakları silahlı çatışmada müridlerini kör kurşunlardan koruyacaktır”. Bütün bu anlayışlar yine tevhid inancıyla çelişmekte ve İslam medeniyeti için ciddi tehdit oluşturmaktadır.

• *Şefaât Yetkisine Sahip Olma İddiası*: İslam’da başkalarına şefaât etme, manen yardımcı olma tasarrufunun da yalnızca Allah’ın elinde olduğu, Allah’ın izni dışında kimsenin kimseye ahirette şefaât edemeyeceği ayetlerde açıklanmıştır.³⁹ Buna rağmen, bazı dinî gruplarda şeyhlerin bütün müridana şefaâtçı olacağı, bundan kimsenin şüphesinin bulunmaması gerektiği anlayışı mevcuttur. Peygamberler bile ahirette hesaplarının nasıl geçeceği hususunda kesin kanaat sahibi olmayıp, bu hususta yanlış bir algıda bulunmamaları için aile efradlarını uyarırken,⁴⁰ bazı şeyh efendilerin ya da müridlerinin şeyhleriyle alakalı olarak, şefaât yetkisini mutlak/kesin olarak elinde bulundurduğu anlayışı İslam medeniyetindeki itikad örgüsü ile bağdaşmamaktadır. Yine İslam medeniyetinde temel ibadetlerin yanında

³⁸ Tevbe, 9/104; Bakara, 2/187.

³⁹ Tâhâ, 20/109; Sebe’, 34/23.

⁴⁰ Muhammed b. İsmâîl Ebû Abdillâh el-Buhârî, *Sahihu’l-Buhârî*, (Thk. Muhammed b. Zühayr b. Nâsır el-Nâsır), Dâru Tavki’n-Necât, 1. Bsk., yy. 1422, Vasâyâ, 11; Müslim b. el-Haccâc Ebu’l-Hasen el-Kuşeyrî en-Nîsâbü’rî, *el-Müsnedu’s-Sahîh*, (Thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî), Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabiyyi, Beyrut ty. İmân, 89.

Allah rızasını kazandıracak şeylerin de ibadet olduğu kabul edilmişse de hiçbir insanın yüzüne bakmanın, onun bulunduğu mecliste bulunmanın mahza ibadet olduğu aklî ve naklî delillerle sabit olmamasına rağmen, bazı dinî gruplarda “şeyhlerinin yüzüne bakmanın, yakınında oturmanın, yakınında olunamıyorsa onun bulunduğu mecliste bulunmanın ibadet olduğu, dolayısıyla o topluluklarda namazdaki gibi durulması gerektiği” anlayışı (!) yine İslam medeniyetine hanel getirmektedir.

• Bu tür olumsuz anlayışların toplumda oluşturabileceği bazı zararlarına burada dikkat çekilmesi uygun olacaktır.

i- İslam’da insanlar sorumlu birer birey olarak görülmüş, öncelikli olarak kendilerine bazı yükümlülükler verilmiştir. Örneğin, her insan rızkını temin için koşturmalı; ekmeli, biçmeli, ticaret yapmalı vb. bütün sebeplere sarılmalı, sonrasında bu teşebbüslerinin sonuç vermesi için Allah’a dua etmeli, O’ndan yardım beklemelidir.⁴¹ Yukarıda ifade edilen şeyh-mürîd ilişkisine bakıldığında, o gruba mensup insanlar çalışma, çabalama, gayret etme ve sebeplere sarılma gibi bütün teşebbüsleri bırakarak bireysel ihtiyaçlarını karşılamak için bile şeyhlerine güvenecekleri için o toplumda çöküş başlayacak, asalak biçimde yaşama alışkanlığı yaygınlaşacaktır.

ii- Sosyal hayattaki bazı olumsuzluklardan ve kötülüklerden korunmak için de İslam insanlara yükümlülükler vermektedir. Bu durumda da her insan önce gerekli olan korunma tedbirlerini almalı; günahlardan korunmak için sorumluluk bilincine sahip olmalı, bu görevini yerine getirebilmek için bilgilenmeli, bu yolda sabır ve sebat göstermeli, bilinçlenmeli, sonrasında Allah’tan yardım ve başarı beklemelidir.⁴² İnsanların takip etmesi gereken bu doğal süreç bozularak bazı Müslümanların şeyhlerinin kendilerini her türlü kötülükten koruyacağına inanmaları hatta “mürîdler istese bile kötülük yapmalarına/günah işlemelerine şeyh efendilerinin manevi tasarruf yoluyla engel olacağına” inanılması da insanların Allah nezdinde “bireysel olarak sorumlu tutuldukları” ve “kimsenin başkasının günahından

⁴¹ Âl-i İmrân, 3/159; Necm, 53/39.

⁴² Lokmân, 31/17.

dolayı hesaba çekilmeyeceği”⁴³ şeklindeki temel ilkeyle bağdaşmamaktadır. Müridler veya şeyh efendi tarafından şayet bir kötülük/günah işlendiğinde bundan kaçınma ve aynı hatayı tekrarlamama gibi tutumlar sergilenmesi yerine bu hata ve günaha hikmet aranması ise bireysel ve toplumsal olarak işlenen kötülüklerle el ile, dil ile ya da kalben buğz göstererek mücadele etme⁴⁴ şeklindeki (emr-i bi'l-ma'rûf ve nehyi ani'l-münker)⁴⁵ İslam'ın temel ilkesinin ihlal edilmesi yanında cahil vatandaşlar/müridler için kötü örnek olabilecektir.

Sözün burasında yukarıda birkaçına dikkat çekilen bu tür anlayışların doğru olmadığı hususunda Kur'an ve Sünnet'ten birkaç mesaja yer verilmesi zorunluluk arz etmiştir. “Kıyametin ne zaman kopacağı hakkındaki bilgi Allah'a aittir. Yağmuru o yağdırır, rahimlerde olan ceninin durumunu (sadece) Allah bilir”,⁴⁶ “Gaybı Allah bilir”,⁴⁷ “İnsan nerede ne zaman öleceğini, yarın ne kazanacağını bilemez”,⁴⁸ “Muhataplarına/ümmetine şöyle de; dünya servetlerinin anahtarı elimdedir diyemem, gaybı da biliyorum diyemem, melek olduğumu da iddia edemem; ben ancak bana vahyolunana uyarım...”,⁴⁹ “Onlara şöyle söyle: Ben de sizin gibi bir insanım, ancak bana fazlalık olarak vahyolunuyor...”.⁵⁰

Hz. Peygamber aile efradını zaman zaman şöyle ikaz ediyordu: “Babanızın, kocanızın peygamber oluşuna güvenmeyin, Allah'ın emirlerini yapın yasaklarından sakının, yarın ahirette sizi ben de kurtaramam”;⁵¹ İşlediği bir günah sonrasında Hz. Peygambere gelerek durumunu anlatıp bağışlanma dileyen sahabeye Efendimiz; Merak etme, git, namazını kıl, Allah'tan affını dile O affedicidir, merak etme⁵² mealinde karşılık vermesi; yine bir bedeviye Efendimizin; “Önce deveni

⁴³ En'âm, 6/164; İsrâ, 17/15.

⁴⁴ Müslim, İman, 20; İbn Mâce, Fiten, 20; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. XVII, s. 127.

⁴⁵ Âl-i İmrân, 3/104.

⁴⁶ Lokmân, 31/34.

⁴⁷ Hûd, 11/31,103.

⁴⁸ Lokmân, 31/34.

⁴⁹ En'âm, 6/50.

⁵⁰ Kehf, 18/110.

⁵¹ Bu meâldeki hadisler için bkz. Buhârî, Vasâyâ, 11; Müslim, İman, 89.

⁵² Bkz. Müslim, Tövbe, 42, 44.

bağla sonrasında Allah'a tevekkül et"⁵³ demesi; şehirde bulaşıcı hastalığın varlığı duyulunca Hz. Ömer'in oraya girmeyerek uzaklaşma kararı alması arkadaşları tarafından sorgulandığında, "Allah'ın kaderinden yine Allah'ın diğer bir kaderine gidiyoruz/kaçıyoruz"⁵⁴ diyerek cevap vermesi; Hz. Peygamber'in de Allah her dert/hastalık için bir deva yaratmıştır; hastalandığınızda tedavi yollarını araştırın"⁵⁵ buyurması, İslam medeniyetinde asırlardır benimsenen en sağlıklı yolun kenar çizgilerini/işaret levhalarını bize göstermektedir.

Buraya kadar anlatılanlardan anlaşılacağı gibi İslam medeniyeti yaratıcı/Allah inancı açısından şirk,⁵⁶ deizm,⁵⁷ ateizm⁵⁸ gibi diğer inanç sistemlerinden farklı olduğu gibi, onlara aynı zamanda karşıdır ve onlarla mücadeleyi temel felsefe olarak benimsemiştir. Gerçek durum bu olmakla beraber, yukarıda ifade edildiği gibi, tarihin değişik zamanlarında ve günümüzde Müslüman toplumlarda bazı dinî grupların tevhid inancı dışına çıkarak İslam medeniyetinin orijininde olan ve "Zatıyla, sıfatlarıyla hiçbir yaratılmışı benzemeyen ve her şeye kadir olan bir Allah" inancından sapmaların varlığı ne yazık ki İslam medeniyeti için en ciddi iç tehdit olarak görülmelidir. Tarih boyunca Allah tarafından gönderilen bütün peygamberlerin temel mesajının ve asıl amaçlarının insanlara bir Allah inancını ve ahirette hesaba çekilme anlayışını tebliğ etmek, onları buna inandırmak olduğu gibi ilk dönemlerden beri İslam âlimlerinin temel uğraşlarının başında da Müslüman top-

⁵³ Tirmizî, Kıyâme, 57; Beyhâkî, *Şu'abu'l-Îmân*, c. II, s. 427.

⁵⁴ Buharî, Tıbb, 29; Müslim, Selâm, 32.

⁵⁵ Müslim, Selâm, 26; Ebû Dâvud Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. Amr el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünen*, (Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut ty., Tıbb, 11.

⁵⁶ Şirk; kâinatı yaratan ve idare eden en yüce varlığın ulûhiyetine ortak tanıma anlamında bir terimdir. Bkz. Muhammed b. Mükrim b. Alî Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, 3. Bsk., Beyrut 1414, c. X, s. 449.

⁵⁷ Deizm; Tanrı'yı yalnızca ilk sebep olarak kabul eden, evreni bir Tanrı'nın yarattığına inanmakla birlikte yaratıcının evrene hiçbir müdahalesi olmadığını ve olmayacağını savunan, vahyi reddeden bir görüştür. Bkz. Süleyman Hayri Bolay, *Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yay., 8. Bsk., Ankara 1999, s. 111

⁵⁸ Ateizm; Tanrı fikrine, Tanrılara, dinlere, ruhsal varlıklara ve metafizik inançlara inanmayı reddeden bir düşünce akımıdır. Bkz. Bolay, *Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, s. 433.

lumlardaki tevhid akidesine aykırı görüş ve inanışlarla mücadele etmek olduğu muhakkaktır. Nitekim günümüz din âlimlerinin birincil görevlerinin İslam medeniyetinin mensupları olan Müslümanlar arasında tevhid akidesine aykırı görüş ve anlayışta olanların fikri sorunlarını gidermek, onları sahih Allah inancı doğrultusunda bilgilendirmek/bilinçlendirmek olmalıdır. Ne yazık ki günümüzde de İslam medeniyeti, deist ve pagan medeniyetlerce üretilen yaratıcı hakkındaki farklı inanışlarla ve insanlarda görülebilen bazı olağanüstü güçler şeklindeki düşüncelerle karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle dini bilgisi yeterli olmayan Müslümanların bu inanışların etkisi altında kaldıklarına şahit olunmaktadır.

Şu hususa dikkat çekerek bu konuyu bitirmek istiyoruz: İnsanlık tarihinde ortaya çıkmış olan medeniyetlerin çoğunda tanrı inancı olmakla birlikte, birçoğunda sahih Allah inancı bulunmamaktadır. Diğer medeniyetlerin inanışları; birden çok yaratıcı kabul etmek (paganizm), yaratıcı ile insanlar arasında şefaathçi olan, yaratıcının tasarruflarında etkin olan tanrı ve tanrıçalar kabul etmek (Mekkelilerin inancı-şirk), bir olan yaratıcının sadece kendilerini koruyup kolladığını, diğer insanları kendilerine köle olarak yarattığını kabul etmek (Yahudilik) ya da evrenin yaratılmasını gerçekleştirmekle birlikte sonrasında insanları ve evreni kendi başlarına bırakmış, onların geleceğiyle ilgili herhangi bir planı, programı ve tasarrufu bulunmayan bir yaratıcı inancı (deizm) şeklinde tezahür etmektedir. İslam'ın kabul ettiği ve insanlara tebliğ ettiği yaratıcı/Allah inancı ise bazı özelliklerine konunun başında değinildiği gibi bunlardan tamamen ayrıdır. İslam medeniyeti orijin olarak sahih Allah inancına sahip olmakla birlikte mensupları arasında bazı birey ya da grupların Allah hakkında yanlış/hatalı bir inanca sahip olmaları ve Allah'a ait olan bazı özellikleri sevilen bazı insanlara taşınmaları, İslam medeniyeti açısından tarihi süreçte bir bozulma olarak değerlendirilebilecektir. Bu tür anlayışların İslam medeniyeti için ciddi bir leke/tehdit oluşturması yanında, birey ve toplum açısından başkaca ortaya çıkarabileceği muhtemel olumsuzluklar göz ardı edilmeyerek, bu tür yanlış inanışlarla ısrarlı bir şekilde mücadele edilmelidir.

5. İslam'ın İkinci Kaynağı Olan Hz. Peygamberin İslam Medeniyetinin Orijininden Çıkarılma Çabası

Peygamberler, Yüce Allah'ın vahiy göndermek istediği toplum içerisinde seçtiği güzide şahsiyetlerdir. Bu rehberler, Allah'tan alıp insanlığa tebliğ ettikleri vahyin içeriğinde mevcut olan temel ilkelerle medeniyetlere yön vermişler, gösterdikleri bazı maddi örneklerle de eşyanın, insanın zaman içinde oluşan ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanılabilecekleri alanlardan bir bölümünü göstermeye çalışarak, kurulacak medeniyetlere öncülük etmişlerdir. Bu açıdan peygamberlere insanlığın *medeniyet rehberleri* diyebiliriz. Diğer taraftan peygamberler tarihte önemli medeniyetlerin temsilcileri olmuşlardır. Peygamberlerin medeniyetlerin kurulmasındaki somut katkılarına şu örnekleri verebiliriz: Hz. Âdem halifelüğün gerektirdiği bir donanımla, yeryüzünde ilk defa *medeni bir hayatın* kurucusu olmuştur. Medeni hayatın çekirdeği olan evliliği/aile müessesesini eşi Havva ile birlikte kurmuş ve ilk insan toplumu da yine Hz. Âdem ve çocukları tarafından oluşturulmuştur. Yine yorumlara göre Hz. Adem'in oğulları ziraatçılık ve hayvancılık konusunda insanlara rehberlik etmişlerdir.⁵⁹ Hz. Yusuf da kıtlık yıllarında ziraat alanında zahire ambarları ve siloların oluşturulmasında insanlara öncülük etmiştir.⁶⁰ Hz. Nuh insanlara gemi yapmayı öğretmek şeklinde,⁶¹ Hz. Salih insanlara taş oymacılığını öğretmekle,⁶² Hz. Davud demiri eriterek⁶³ ondan ürün üretilmesini insanlara öğretmek şeklinde dönemlerinde kurulan medeniyetlere katkı sağlamışlardır.⁶⁴

⁵⁹ İslam tarihi kaynaklarında, şehirler kurma, hurma ve tahıl ziraatı yapma, elbiseyi kullanma, hayvan derilerinden faydalanma, demiri işleme, bazı basit tarım aletleri kullanma gibi meslek ve zanaatların, medeniyet emarelerinin Hz. Âdem döneminde ortaya çıkıp oğulları döneminde devam ettiğine ilişkin haberler için bkz. Cemaluddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Alf b. Muhammed el-Cevzî, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, (Thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Mustafâ Abdu'l-Kâdir Atâ), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut 1992, c. I, s. 229-231; Ebu'l-Hasen Alf b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Abdilkerim b. Abdilvâhid eş-Şeybânî İzzuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, (Thk. Ömer Abdusselâm Tedmürî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1. Bsk., Beyrut 1997, c. I, s. 48-53.

⁶⁰ Yûsuf, 12/47-49.

⁶¹ Hûd, 11/37.

⁶² Hûd, 11/94, 95.

Peygamberler insanlığa sundukları ve üzerinde medeniyetlerin kurulmasına vesile oldukları somut kültür varlıkları yanında, medeniyetlerin ruhu da denebilecek ve uzun ömürlü olmalarını sağlayacak ahlaki ve sosyal ilkelerin toplumlarda yerleşmesine, neticede medeniyetlerin hem oluşmasına hem de devamlılık arz etmesine katkı sağlamışlardır. Durum böyle olmakla birlikte, esfle belirtilmelidir ki insanlar dün olduğu gibi bugün de kendi rehberleri mesabesindeki peygamberlerin gerek konumlarını gerekse öğretilerini eleştirmekten ve onlarla çelişmekten geri durmamışlardır. İşte biz bu başlık altında peygamberler zincirinin son halkası olan Hz. Peygamber'in İslam Dinindeki konumuyla ilgili yakın tarihte oluşan olumsuz görüşleri ve İslam medeniyeti için iç tehdit niteliği taşıyan bu türden kabulleri ele alarak bu sapkınlıklar karşısında işin gerçek yüzüne de işaret ederek konuyu detaylandırmaya çalışacağız.

İslam medeniyeti -yukarıda da ifade edildiği gibi- vahiy orijinli olup Allah'ın insanlara ulaştırmayı murad ettiği vahyi tebliğ etmek üzere seçtiği Hz. Peygamber aracılığıyla son ilahi vahiy insanlara ulaştırılmış ve vahyin gündelik hayata yansması/uygulanması da yine öncelikli olarak Hz. Peygamber aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

İslam medeniyetinde Hz. Peygamber'in konumu ile ilgili detaylara geçmeden önce, 19. asırda Hindistan'da ortaya çıkan ve Hz. Peygamber'in İslam medeniyetinin kurucu değeri olmasına karşı çıkan bir görüşe burada yer verilecektir. 1870'li yıllarda Ehl-i Kur'an/Kur'aniyyûn diye Hindistan'da ortaya çıkan bu düşünce akımına göre, "İslam'ın tek kaynağı Kur'an olup Hz. Peygamber sadece bir elçidir, Kur'an'ı tebliğle görevlidir ve onun Kur'an'ı açıklama ve yorumlama gibi bir görevi ve yetkisi yoktur. Netice olarak İslam dininin tek kaynağı Kur'an'dır ve Kur'an'da olmayan bir şey dinden değildir. Kur'an'da olmayan bir konuda Hz. Peygamber'in hüküm koyma yetkisi de yoktur" şeklindeki görüşün Türkiye'deki müntesiplerinden birine göre Hz. Peygamber'in dini konularda hüküm ver-

⁶³ Hadîd, 57/25.

⁶⁴ Geniş bilgi için bkz. Pazarbaşı, *Kur'an ve Medeniyet*, s. 145-153.

me/koyma yetkisinin kabul edilmesi İslam Dinindeki tevhid akidesiyle çelişmektedir.⁶⁵ Yani kendilerinde bu din hakkında dinin peygamberinden daha fazla söz söyleme hakkını gören bu anlayışa göre, Hz. Peygamber'in dinde söz söyleme yetkisini kabul etmek tevhid akidesiyle çelişeceği için Hz. Peygamber'in dini konularda Kur'an'da bulunmayan bir hüküm koyması Allah'a ortak koşmak/şirk koşmak anlamı taşıyacaktır.

Bu şekliyle İslam medeniyetinin kurucu unsurlarından olan Hz. Peygamber, medeniyetin kaynak kişisi olmanın ötesinde, postacı örneğinde olduğu gibi, sadece vahyi insanlara ulaştıran bir tebliğci konumuna indirgenmekte, aldığı vahyi işleyerek kurduğu ilk İslam devletinin ve sosyal kurumlarının sonraki Müslümanlar tarafından rol model olarak tanınması ve günümüzde benzerlerinin inşa edilmesinin önü kapatılmak istenmektedir. Hindistan kökenli bu akım aynıyla olmasa da günümüzde birçok ilahiyatçı araştırmacı tarafından; Hz. Peygamberin tebliğ ve tebyin görevi bulursa da ayet nassının bulunmadığı durumlarda müstakilen hüküm koyma yetkisinin bulunmadığı; tebyin görevinin de yine konuyla ilgili diğer ayetler çerçevesinde olabileceğini, aksine bunların dışına çıkarak kendince dinî konularda bir yorum ve açıklama yapmaya hüküm koymaya memur olmadığı şeklinde savunulmaktadır.⁶⁶ Bu görüşü benimseyenlere göre, şayet bu durumlarda Hz. Peygamberin açıklamalarına dikkat edilecekse, onlar dinî açıdan hiçbir bağlayıcılığı olmayan, o dönemde yaşamış bir bilge şahsın görüşü ve tavsiyesi şeklinde alınabilir, bunun ötesine geçilemez. Sonuçta bu görüş sahiplerine göre, vahyin bulunmadığı yer ve durumlarda dinî konularda söz söyleme yetkisi Peygambere değil dönemin araştırmacısına ve din âlimine düşer!

⁶⁵ Yaşar Nuri Öztürk bu görüşteydi. Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'daki İslam*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1995, s. 8.

⁶⁶ Abdülaziz Bayındır, *Hz. Muhammed (A.S.)'in Hüküm Koyma Yetkisi Var mıdır?* 15 Aralık 2013 tarihinde SUN TV'de yayınlanan video konuşmasıdır. Bu konuşma 30 Kasım 2013 tarihinde, Çınar Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneğinin davetlisi olarak Konya Ticaret Odası Konferans Salonunda, "*Yaşayan Kuran Hz. Muhammed (S.A.V.)*" adı ile sunulmuştur. Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=ppi4CF2GF1Y>, 21 Nisan 2020.

a. Hz. Peygamber'in İslam Medeniyetindeki Konumu/Misyonu

İslam dinini İslam medeniyetinin özü, ruhu; İslam medeniyetini de İslam dininin cesede bürünmüş hali, kabuğu gibi görmemiz halinde, Hz. Peygamber'in İslam dinindeki yerini aynı zamanda İslam medeniyetindeki yeri olarak tespit etmek yanlış olmayacaktır. Konuya bu bakış açısıyla yaklaşılacağını ifa ederek şunu belirtmek isteriz. Yukarıda yer verilen Hindistan kaynaklı farklı görüş ve sonrasında onu benimseyenler dışında tarihi süreçte Hz. Peygamberin İslam dinindeki/İslam medeniyetindeki yeri aşağıda ifade edileceği şekliyle kabul edilmiş ve bu, bir iman şeklini almıştır. Hz. Peygamberin dindeki yeri/görevi/yetkisi şu başlıklar şeklinde sıralanabilir:

- *Tebliğ*: Hz. Peygamber, Allah'tan aldığı vahyi ümmetine artırmaksızın, eksiltmeksizin tam olarak tebliğ etmekle yükümlüdür. Nitekim şu ayetler bunu ifade etmektedir: “Ey Rasül! Rabbinden sana indirilenleri insanlara tebliğ et, şayet bunu yapmazsan risalet görevini yerine getirmemiş olursun...”,⁶⁷ “Biz seni tüm insanlara müjdeleyici ve uyarıcı bir elçi olarak gönderdik...”⁶⁸

- *Tebyin*: Hz. Peygamber, Allah'tan aldığı vahiyleri vahyin muhataplarının anlayacağı şekilde açıklamak ve uygulamasını göstermekle yükümlüdür. Nitekim ayette; “Sana biz zikri indirdik ki insanlara kendilerine indirilen şeyleri açık seçik açıklayasın diye. Sonuçta umulur ki insanların birçoğu bunun üzerinde düşünüp kafa yorarlardı”⁶⁹ buyrulmaktadır.

- *Rol model olmak*: Hz. Peygamberin diğer bir görevi ümmetine örnek olmak, onlar için rol model olmaktır. Nitekim bu durum ayetlerde şöyle ifade edilmektedir: “Şüphesiz Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı bekleyen siz Müslümanlar için Rasûlüllah güzel bir örnektir/modeldir...”,⁷⁰ “Şüphesiz ki sen güzel ahlak sahibisin”⁷¹

⁶⁷ Mâide, 5/67.

⁶⁸ Sebe', 34/28.

⁶⁹ Nahl, 16/44.

⁷⁰ Ahzâb, 33/21.

⁷¹ Kalem, 68/4.

• *Koşulsuz itaat*: Ümmetin Hz. Peygambere karşı görevleri beyanında Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: “Ey inananlar! Allah’a, Rasûlüne ve sizden olan idarecilere itaat edin. Bir konuda anlaşmazlığa düştüğünüzde Allah’a ve Rasûlüne onu götürün/onların hakemliğine razı olun...”⁷² “Ey inananlar! Allah ve Rasûlünün önüne geçmeyin...”⁷³ “Ey inananlar! Seslerinizi Nebi’nin sesinin üstüne çıkarmayın...”⁷⁴

• *Verdiği hükme razı olmak*: Ümmetin Hz. Peygamberden sadır olan hükümlere kayıtsız ve şartsız olarak itaat etmesi ve onları Allah’ın hükmü gibi kabul etmelerini ifade eden ayetler şöyledir: “Allah ve Rasûlü bir konuda hüküm verdiği zaman, hiçbir erkek ve kadın Müslümanın bu hüküm dışında başka bir hükmü tercih etme hakkı yoktur...”⁷⁵, “Rabbine yemin olsun ki aralarında anlaşmazlığa düştükleri hususta senin vereceğin hükme onlar gönülden razı gelmedikçe inanmış değillerdir...”⁷⁶ “Ey Nebi, eşlerinin gönlünü almak maksadıyla Allah’ın sana helal kıldığı bir yiyeceği niçin kendine haram kılıyorsun...”⁷⁷

Yukarıda sadece birkaçına yer verilen ayet ve hadisler ışığında sahabe döneminden beri İslam medeniyetinde Hz. Peygamber ve onun sünneti şu şekilde kabul edilmiştir:

b. Kur’an ve Sünnet Birlikte Vahye Dayanmaktadır

Kur’an, vahy-i metlûvdür, sünnet de ekseriyetle vahiydir ancak vahy-i gayri metlûvdür. Yani ayet ve sahih sünnet arasındaki fark ibadetlerde okunup okunmaması açısındandır. Buna göre ayetler gerek namazlarda gerekse diğer ibadetler esnasında okunurken, hadisler ibadet esnasında tilavet kastıyla okunmazlar.⁷⁸

⁷² Nisâ, 4/59.

⁷³ Hucurât, 49/1.

⁷⁴ Hucurât, 49/2.

⁷⁵ Ahzâb, 33/36.

⁷⁶ Nisâ, 4/65.

⁷⁷ Tahrîm, 66/1.

⁷⁸ Bkz. Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endülüsî el-Kurtubî, *el-İhkâm fî Usûli’l-Ahkâm*, (Thk. Ahmed Muhammed Şakir), Dâru’l-Âfâki’l-Cedîde, Beyrut 1983, c. I. s. 96-98; Ebû Hamîd el-Gazzâlî, *el-Mustasfâ min İlmî’l-Usûl*, el-Matba‘atu’l-Emîriyye, 2. Bsk., Bûlâk 1322, c. I. s. 129.

Kur'an ayetlerinin Allah'ın kelamı olduğunda Müslümanlar tereddüt etmezlerken her hadisin Hz. Peygambere ait olduğu kesin değildir. Yani insanlar uydurma ayetler üretememişlerse de Hz. Peygamber adına uydurulmuş hadisler/sünnetler mevcuttur. Bağlayıcılık açısından Müslümanlar nezdinde ayet neyse, Hz. Peygambere ait olduğu/sübutu kesin ve manasının/delaletinin açık olduğu durumlarda hadisler de aynıdır. Yani bir ayet farz ya da haram hükmünün dayanağı olabileceği gibi, bir hadis de farz ya da haram bir hükmün dayanağı olabilir.

Hadislerin/Sünnetlerin Kur'an ayetlerindeki kapalılığı giderme, onları detaylıca açıklama, onları muhatap nezdinde teyit etme ve ayetlerin hüküm koymadığı bazı alanlarda Allah adına hüküm koyma, dinde söz söyleme, İslam medeniyetinin inşasına katkıda bulunmaya yetkili olma gibi görev ve yetkilerinin var olduğu yukarıda zikredilen ayetlerle bizzat Allah tarafından bildirilmiştir.

Kur'an da yer almıyor diye sahih sünnetin kaynaklık ettiği bir farz ya da haram inkâr edilemez. Zira Yüce Allah, elçisi Hz. Muhammed'e kendisi adına İslam dininde/medeniyetinde söz söyleme/kural koyma yetkisi vermiş ve bu yetki kullanımını takip etmiştir. Bu durum ayetlerde açıkça ifade edilmektedir.

Konuya bir de Kur'an'ın açıklanmaya ve muhatapları tarafından iyice içselleştirilmeye olan ihtiyacı açısından bakıldığında aklen de Hz. Peygamber'in Allah adına Müslümanların yaşamını ilgilendiren konularda aldığı vahiyle ters düşmeyecek tarzda söz söyleme, açıklamada bulunma, uygulamada örnek olma gibi görev ve yetkisi olmalıdır. Aksi takdirde ilahi vahiy muhatapları tarafından ezberlenir ancak hakkıyla anlaşılamazdı. Nitekim bu ihtiyaca dikkat çeken Yüce Allah, vahiy göndermek istediği her topluma vahyini bir peygamber aracılığıyla gönderdiğine işaret etmiştir: "Her ümmet için bir elçi gönderilmiştir...",⁷⁹ "Gönderdiğimiz her elçi gönderilen toplumun dilini konuşan kimselerden seçilmiştir..."⁸⁰

⁷⁹ Yûnus, 10/47.

⁸⁰ İbrahim, 14/4.

Yukarıdan buraya kadar analiz etmeye çalıştığımız Hz. Peygamber'in hadislerinin/sünnetinin dindeki misyonu ile ilgili olarak İslam âlimleri, İmam Evzai'ye ait olan “*Kur'an'ın Sünnet'e olan ihtiyacı Sünnet'in Kur'an'a olan ihtiyacından daha fazladır*”⁸¹ şeklindeki sözünü bu konuda bir ilke olarak kabul etmişlerdir. Buna göre, şunu açıkça ifade edebiliriz ki sıhhati sabit olan Sünnet'in şer'i hüküm koymadaki yeri Kur'ân-ı Kerim'den az değildir.⁸² Bu ilke, anayasa formundaki hukuk metninin sosyal hayatta uygulanabilmesi için yasalara/kanunlara, genelgelere ve yönergelere olan ihtiyacı paralelinde anlaşılmalıdır. Buna göre İslam medeniyeti için değişmez kalıplar Kur'an tarafından dökülmüş/oluşturulmuş, kalıpları kullanarak onlara uygun ürünler/kurumlar/uygulamalar da sünnet tarafından ortaya konulmuştur, diyebiliriz.

Her metin gerek kendi lafızları/sözcükleri açısından gerekse metnin muhataplarının kavrayışı ve anlayışı açısından, metin sahibinin muradı doğrultusunda doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için ya bizzat metnin sahibi tarafından ya da onun yetkili gördüğü bir kimse tarafından açıklanmalıdır. İşte Kur'an metninin de onu bize tebliğ etmekle görevli olan Hz. Peygamber tarafından açıklanması ve uygulama gerektiren hususlarda nasıl uygulama yapılabileceğini göstermesi kadar tabii bir şey olamaz. Hz. Peygamberi devre dışı bırakma isteği; “Kur'an metnini istediğimiz gibi anlamak-yorumlamak, ayetlerden istediğimiz sonuca dönük hükümler çıkarmak” sevdasından başka ne olabilir!

⁸¹ Sünnetin/ilk neslin yaşam geleneğinin, Kur'an'ın anlaşılması noktasında rolüyle ilgili Kurtubî'nin, Mekhûl'den aktardığı “Kur'an'ın sünnete olan ihtiyacı, sünnetin Kur'an'a olan ihtiyacından daha fazladır.” ifadeleri ve yine Yahya b. Ebî Kesîr'den naklettiği “Sünnet Kur'an'a kâdîdir, Kitab ise sünnete kâdi değildir” sözleri de bu kabildendir. Bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ferah Şemsuddîn el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, (Thk. Ahmed el-Berdûnî, İbrâhîm Atfeyiş), Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 2. Bsk., Kâhire 1964, c. I, s. 39.

⁸² Yusuf Karadâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, (Çev. Bünyamin Erul), Kayseri 1998, s. 123; Çolak Abdullah, *İslam Hukuku Tarihi ve İslam Hukukunun Kaynakları*, İstanbul 2019, s. 173-174.

Kur'an'da yer almıyor diye sahih sünnetin kaynaklık ettiği bir farz ya da haram inkâr edilemez. Zira Yüce Allah, elçisi Hz. Muhammed'e kendi adına tebliğ ettiği vahyini açıklama, vahiylerden oluşan İslam dininde söz söyleme, gerektiğinde yeni hükümler koyma yetkisi vermiş ve bu yetki kullanımını bizzat takip etmiştir. Bunun delili olarak, nadiren de olsa Hz. Peygamberin bazı tasarrufları sonrasında uyarılması gösterilebilir. Bu durum ilgili ayetlerde açıkça ifade edilmektedir.⁸³

Hindistan kaynaklı "Peygamber" algısına tekrar dönüp baktığımızda söz konusu algının Hz. Peygamberin görev ve sorumluluklarını düzenleyen ayetlerle ne derece tezat olduğu anlaşılacaktır. Öte yandan Hz. Peygamberi hadisleriyle, sünnetleriyle, Kur'an'ı açıklamasıyla İslam medeniyetinden çekip alacak olsanız ortada İslam medeniyeti diye bir şey kalmaz. Neticede Peygambersiz bir din kendi medeniyetini de oluşturamaz. Ortada on dört asırdır ayakta olan bir İslam medeniyeti bulunduğu ve bu medeniyetin her karesinde doğrudan ya da dolaylı olarak Hz. Peygamberin izleri bulunduğu göre, onun İslam medeniyetinin dışında tutulması hiç de mümkün olamayacaktır. Kaldı ki bu medeniyetin kurucusu olan zatın dışlanması halinde o medeniyeti sağlıklı bir şekilde tanımak ve tanımlamak bile imkânsız olacaktır. Bu nedenledir ki bazı Müslüman araştırmacılar Hz. Peygamberi ve onun vahiy almaya başladıktan sonrasındaki 23 yıllık hayatını/uygulamalarını göz ardı ettiklerinden İslam medeniyetinin felsefesini/ruhunu kavrayamıyorlar, bu nedenle maalesef Müslüman olduklarını unutturmasına, İslam medeniyetinin taşıyıcı kollarına karşı söz söyleyebiliyor, silah sıkabiliyorlar. Bazı çağdaş araştırmacılar bu konuda biraz daha ileri giderek İslam medeniyetinin temel direği mesabesinde olan Kur'an'ın birçok ayetinin-Hz. Peygamber de dâhil- tarih boyunca insanlar tarafından anlaşılmadığını savunabiliyorlar.⁸⁴ Netice olarak da İslam'ın ilk günlerinden beri benimsenmiş olan bazı dini uygulamalara hatta ibadetlerle ilgili bazı temel esaslara bile dil uzatabiliyor, karşı görüş sergileyebiliyorlar. Bütün bu hata-

⁸³ Örnekler için bkz. Tevbe, 9/43; Abese, 80/1; Enfâl, 8/67.

⁸⁴ Mehmet Okuyan ve diğer bazı ilahiyatçı araştırmacıların bu kanaatte oldukları konusunda geniş bilgi için bkz. Mehmet Paçacı, *Çağdaş Dönemde Kur'an'a ve Tefsire Ne Oldu*, Klasik Yay., İstanbul 2013, s. 40-41.

ların ve tutarsızlığın sebebi; Hz. Peygamberin İslam Dinindeki ve İslam medeniyetindeki konumunu yanlış tespit etmeleri olsa gerektir.

Hz. Peygamberin görev ve sorumluluğunu sadece “tebliğ” görevi ile sınırlandırmak şüphe götürmeyen bir yanlış anlayış olmanın ötesinde İslam medeniyeti için ciddi bir tehdittir. Nitekim bu olumsuz görüşün günümüz Müslüman toplumlarda Müslümanlar arasındaki bazı temel konulardaki fikir birliğini zedeleyici olumsuzluklara sebep olduğuna ve Müslümanlar arasında tefrika oluşmasına neden olduğuna şahit olunmaktadır. Bu fikrin yaygınlaşması halinde Kur’an’a bakışın da değişebileceği, Kur’an’dan isteyen istediği yönde hükümler devşirmesinin yolu açılmış olacaktır. Netice olarak bazı şahıslar için bazı dini/siyasi gruplar için ya da İslam kültürüyle taban tabana zıt düşünceler için bile Kur’an ayetlerinden meşruiyet elde edilebilecektir. Bu durum ise İslam medeniyetinde yer bulmuş kabullerle çelişecek ve şimdiye kadar İslam medeniyetinde Müslüman toplumlarda yaşama şansı bulamayan sapkın görüş ve düşünceler yeni dünyada İslam medeniyetinin himayesinde yaşama özgürlüğüne kavuşmuş olacaktır ki bu durum İslam medeniyeti için bir çöküş hatta bir yıkım demektir.

6. İslam Medeniyetinin Kurucu Metinlerini Anlamada Farklı Bir Yaklaşım Sergilenmesi

Bazı çağdaş araştırmacılar günümüz toplumlarında ekonomik gücü elinde tutan, bireylere ve sosyal hayata hâkim olan düşünce kalıplarını ve hayat tarzını insanlığın bulduğu en doğru sonuç ve gelişmişlikte nihai nokta olarak değerlendirmekte, bu nedenle özellikle batı medeniyetini kutsamakta ve bu gözlükle İslam medeniyetini ve onun kurucu metinlerini değerlendirmeye tabi tutmaktadırlar. Netice olarak da Kur’an ve Sünnette günümüz çağdaş toplumlarının kabulüne ters gelebilecek olan yargıları/hükümleri tekrar anlamlandırmaya çalışmaktadırlar. Üzüntüyle belirtmek gerekir ki Tanzimat’tan beri birçok Türk aydınının hareket tarzı bu şekilde olmuştur. Cemil Meriç’in tabiriyle; Tanzimat sonrasındaki edebiyatımız bir gölge- edebiyat; düşüncemiz bir gölge-düşüncedir. Bu dönemin itibar

gören üç kavramı; taklit, intihal ve tercümedir. Ecdadımız, 1789 Fransız ihtilali sonrasında Batı medeniyetinin varlığını fark etmiş, önce hayret etmiş, hayret yerini hayranlığa, hayranlık teslimiyete bırakmıştır. Bu noktada şunu itiraf etmek gerekir: Ecdadımız Avrupa'yı ehlileştireceklerini ummuşlardı; bu cihangirane ihtiras yerini rezil bir zevk perestliğe bırakmıştır. Genç Batı'nın her nazına her cilvesine katlanan ihtiyar birer aşık olduk.⁸⁵ Bu noktada, çoğunlukla takip edilen süreç şöyledir: Kur'an'daki ilgili ayetlerin bağlamına/siyak-sibakına bakılmaksızın, kelimelerin içerdiği yakın anlamları göz ardı edilerek, sahabenin ve ilk dönem âlimlerinin anladığı anlamın dışına çıkarılarak, ayetlerin manasının batı medeniyetinin anlayışı ile uyumlu hale gelebilmesi için kelimelerin uzak anlamları seçilmekte, bazen de kelimelere Arap dilinde olmayan başka anlamlar yüklenmekte, mesajlar bağlamından koparılmakta, ilk dönem Müslümanlarının bile anlayamayacağı bir anlamla ayet ve hadisler topluma sunulmaktadır.

Bu konuda birkaç çarpıcı örnek şöyledir: “Kadın erkek eşitliği” şeklindeki çağdaş kabul ile ters düşmemesi için erkeklerin kadınlar üzerine kavvam olduğu ayette⁸⁶ “kavvâm” kelimesi; yine kadın erkek eşitliğine aykırı olacağı için “Ey

⁸⁵ Meriç, *Bu Ülke*, s. 135, 139.

⁸⁶ Nisâ, 4/34; Bu ayette geçen “kavvâm” kelimesine sözlüklerde muhafaza, ıslâh etme, yönetme, koruma, kollama ve gözetme anlamı verilmiştir. (Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. XII, s. 497; Muhammed b. Muhammed b. Abdîrezzâk el-Hüseynî Ebu'l-Feyz Murtezâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, (Thk. Mecmûa mine'l-Muhakkikîn), Dâru'l-Hidâye, ty. c. XXXIII, s. 317; Klasik dönem fıkıh ve tefsir kaynaklarında bu kavram “kocanın aile kurumunun yöneticisi olduğu” şeklinde anlaşılmış ve aile kurumuyla ilgili birçok düzenleme bu kabul üzerinden oluşturulmuştur. (bkz. Alâuddin Ebû Bekr b. Mesud b. Ahmed el-Kâsânî el-Hanefî, *Bedâi'u's-Senâi' fi Tertibi's-Serâi'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Bsk., yy., 1986, c. IV, s. 16; Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî Mecduddîn Ebu'l-Fadl el-Hanefî, *el-İhtiyâr li-Ta'lîli'l-Muhtâr*, (Ta'l. Şeyh Mahmûd Ebû Dakîka), Matbaatu'l-Halebî, Kâhire 1937, c. IV, s. 3; Ahmed b. Ali Ebû Bekr er-Râzî el-Cassâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, (Thk. İsmetullâh İnâyetullâh Muhammed vd.), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Bsk., yy., 2010, c. V, s. 280) Günümüzde ise bazı araştırmacılar/meal yazarları, ayetteki kavvam ifadesini sadece maddi açıdan kocaya verilen servet sebebiyle kadın eşin ihtiyaçlarını karşılayarak onu kollayıp gözetmesi şeklinde anlamışlardır. Bkz. Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı (Meal-Tefsir)*, (Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yay., Ankara 1999, s. 143; Bayraktar Bayraklı, ilgili ayetin meali; Yaşar Nuri Öztürk, ilgili ayetin meali.

Nebi, eşlerinizi boşayacağımız zaman onları iddetleri içerisinde boşayın...” ayetinde⁸⁷ geçen “talak” ve “iddet”⁸⁸ kavramı; ailede oluşan ciddi anlamdaki huzursuzlukların çözümünde aile yuvasının yıkılması kararı yerine başvurulabilecek yollar-
dan birisi olarak ayette zikredilen “fa’dribûhünne”⁸⁹ ifadesindeki “darabe” fiili⁹⁰; kadın-erkek eşitliğine aykırılık oluşturacağından (belli şartlarda) erkeğin birden fazla kadınla nikâhlanabileceği anlamına gelen ayetteki “mesnâ ve sülase ve rûba”⁹¹ ifadeleri; ⁹² kölelikle ilgili çağdaş düşünceye ters düşeceğinden Kur’an’da kölelik/cariyelikle ilgili hiçbir ifade yoktur diyebilmek için köle ve cariyelerle ilgili var olan birçok ayetteki “Mâ meleket eymanüküm” ifadeleri⁹³; bazı araştırmacıları

⁸⁷ Talâk, 65/1; “Talak” kavramı erkeğin tek taraflı iradesiyle eşini boşaması/yetkisi anlamında olmakla beraber, günümüzde bazı araştırmacılar bu anlamın doğru olmadığı, dolayısıyla bu yanlış anlama sebebiyle kadın erkek eşitliğinin ihlal edildiğini savunmaktadır. Kavramın çağdaş gözlükle anlamı dışına çıkarılmasıyla ilgili olarak bkz. Öztürk, *Kur’an’daki İslam*, s. 434; İlhami Güler, “Kur’anda Kadın Erkek Eşitsizliğinin Temelleri”, *İslami Araştırmalar*, Cilt: 5, Sayı: 4, Ekim 1997, s. 318; Fatma Yıldız, *Kur’an ve Sünnete Göre Kadının Evliliğini Sona Erdirme Hakkı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2000.

⁸⁸ Bkz. Bayraklı iddet kavramına mahkemede boşanma davalarının görüldüğü her bir celse görmekte, üç celse sonrasında gerçekleşen ayrılma sonrasında evliliğe geri dönüşün yapılamayacağını savunmaktadır. Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kuran Tefsiri*, Bayraklı Yay., İstanbul 2013, c. XIX, s. 373,374.

⁸⁹ Nisâ, 4/34.

⁹⁰ Ayetin ilgili kısmı klasik dönem kaynakların hiçbirisinde anlaşılmadığı şekliyle günümüzdeki meallerin bir kısmında şöyle anlaşılmıştır: Bayraktar Bayraklı “koca eşini terk etsin, geçici olarak evden uzaklaştırın...” şeklinde; Yaşar Nuri Öztürk “nihayet onları evden çıkarın/buldukları yerden başka yere gönderin” şeklinde; Süleymaniye Vakfı yayını olan Kur’an Mealinde ise, “Boşanıp gitmesinden korktuğunuz kadınlarınıza öğüt verin, yataklarından ayrılın ve kendilerini rahat bırakın...” şeklinde mana vermişlerdir.

⁹¹ Nisâ, 4/3.

⁹² Ayetteki birden fazla evlilikle ilgili olarak “Eğer yetim kızlar hakkında adil davranamaktan korkarsanız, sizin için helal olan kadınlardan ikişer, üçer ve dörder nikah ediniz” şeklindeki ifadede iki, üç, dört sayısı açıkça yer almakla birlikte, ayetin devamında “aralarında adil olamamaktan korkarsanız tek eşle yetinin” ifadesinden hareketle Mehmet Okuyan, “erkeğin eşleri arasında tam adaleti sağlamaya güç yetiremeyeceği” şeklindeki ayeti de bir araya getirerek, bu ayetin sanki birden fazla evliliğe belli şartlarda ruhsat veren bu ayeti neshettiği, yani oradaki hükmün bu ayetle geçersiz kıldığı, dolayısıyla da Nisa süresinin üçüncü ayetinin İslam’daki çok eşlilik için delil olamayacağını savunmaktadır.

⁹³ Nisâ, 4/3; Ahzâb, 33/55; Mü’minün, 23/6.

tarafından⁹⁴ hiç kimsenin bilemeyeceği bir anlamda anlaşılacak, sözü edilen ayetlerdeki ilahi mesajların çağdaş dünyanın kabulleriyle ters düşmesine engel olunmak istenmiştir.

Yine batı medeniyetinin “ekonominin belkemiği özel finansmandır ve bu da faizsiz bir borçla toplanamaz, buna göre faiz ekonominin olmazsa olmazıdır”⁹⁵ şeklindeki kabulü ile ters düşmemek için Kur’an’daki faizin her türünü yasaklayan ayetlerde geçen⁹⁶ “Ribâ” ifadesinin faiz olmadığını iddia etmişlerdir. Bunun için de ayetlere riba ile faizin ayrı şeyler olduğu ve İslam’ın faizi değil de ribayı yasakladığı ki onun da “tefecilik” demek olduğu şeklinde⁹⁷ anlam verilmiştir.

Batı medeniyetinde hırsızlık yapanlara el kesme şeklinde bir ceza verilme-yişinden hareketle, Kur’an da hırsızlık suçunun cezasıyla ilgili olarak ve el kesme anlamına gelen “fa’ktaû eydiyhümâ” ayetine⁹⁸ çağdaş düşünceyle çelişmemesi için farklı anlam verilmektedir.⁹⁹

⁹⁴ Bu tabir ilk dönem kaynaklarından bugüne “sahip olunan köle kadınlar/cariyeler” şeklinde anlaşılmış ve Kur’an da ilgili ayetlere bu şekilde mana verilmiştir. Günümüzdeki bazı yazarlar ilgili kavrama her geçtiği yerde cariye anlamı vermekten kaçınmışlardır. Örneğin; Bayraktar Bayraklı mealinde, ...adaleti sağlamaktan korkarsanız bir tane alın veya ellerinizin altında bulunanlarla yetinin...”; Mehmet Türk, ayetteki “ev ma meleket eymanüküm” ifadesini, tek kadınla yetinin ifadesinin teyidi olarak görmüş ve ilave bir mana vermemiştir; Muhammed Esed, “...yahut meşru olarak sahip olduklarınızla evlenin” demiş; Süleymaniye Vakfı mealinde anlam “...bir tek kadını veya hakimiyetiniz altında olanı (bir esir kadını) nikahlayın...” şeklindedir. Ali Rıza Demircan konu üzerinde müstakil bir çalışma yaparak klasik dönem İslam kültüründe cariyeler hakkında kabul edilen uygulamanın tamamen yanlış olduğunu iddia etmiş, ilgili ayetleri “malik olduğunuz savaş esiri kadınlar” şeklinde anlamış, nikahlanmaları hususunda hür kadınlar gibi olduklarını savunmuştur. Bkz. Demircan, *Cariyeler ve Sömürülen Cinsellikleri*, <http://www.alirizademircan.net/cariyelerin...>

⁹⁵ Nihat Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dinî Konular 2*, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2018, s. 234 vd.

⁹⁶ Bakara, 2/275; Âl-i İmrân, 3/130.

⁹⁷ Süleyman Uludağ, *İslam’da Faiz Meselelerine Yeni Bir Bakış*, İstanbul 1988, s. 203.

⁹⁸ Mâide, 5/38.

⁹⁹ Bayraktar Bayraklı ayetin anlamı olarak tefsirinde; “Hırsızlık yapan erkek ve kadının elini kökünden değil, iz bırakacak şekilde elini kesip kanatınız...” manasında olduğunu iddia etmekte ve bu anlayışını da şöylece gerekçelendirmektedir: “Yani o iz, onun daima hırsız olduğunun kanıtı olmalıdır, şeklinde anlamak gerekir. Aksi takdirde eli kesilen insan çalışmayacak hale gelecek ve topluma yük olacaktır”, Bayraklı, *Kuran Tefsiri*

Yukarıdan buraya kadar serdedilen aynı yöndeki düşünce, giyim-kuşam ve ibadet hayatımızı ilgilendiren hususlarda da devam etmekte ve kadın-erkek eşitliğine aykırı olmasın diye kadınlara da Cuma namazı farz görülmekte,¹⁰⁰ kadınların da özel günlerinde namaz kılmak, oruç tutmak gibi ibadetlerini yapma yükümlüsü oldukları şeklinde bilimsel değerlendirmeler yapılmaktadır.¹⁰¹ Yine benzeri gerekçelerle kadınların boyunlarını ve gerdanlarını öretecek şekildeki bir başörtüyle, yabancı erkeklerin yanında başlarını örtmeleri emrindeki “fel-yadribne bihumurihinne alâ cüyûbihinne” ayeti¹⁰² anlamı dışında bir mana ile açıklanmaya çalışılmaktadır.¹⁰³

Batı medeniyetiyle ve çağdaş kabullerle ters düşecek olan metin hadis olduğunda ise o hadisin ya çok zayıf olduğu veya uydurma olduğu ya da o günkü şartları düzenlediği ve örfi olup evrensel/genel bağlayıcı bir hüküm içermediği şeklindeki savunmalarla hadis ve sünnet kaynağı da batı medeniyetinin kabul ettiği düşüncelerle çelişen bütün tavsiye, teşvik, emretme ve yasak kılma gibi içerikten temizlenmek istenmektedir!

Çağdaş kabullerle ters düşülmemek adına ayet ve hadisler üzerinde yapılan bu her iki tür operasyon da İslam dini ve medeniyeti için ciddi bir tehdittir. Zira İslam’ın kurucu metinleri (ayet-hadis/sünnet) üzerinde yapılan bu operasyonlar

ri, c. VI, s. 19 derken mealinde; “yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah’tan bir ders olmak üzere güçlerini kesin...” şeklinde anlam vermiştir. Abdullah-Ahmet Gül ise mealinde “onların ellerini (bu kötülüklerden) kesin” şeklinde ayete mana vermişlerdir.

¹⁰⁰ Ali Rıza Demircan, *Hac ve Umre Yüceliğe Çağrıdır*, Beyan Yay., İstanbul 2008, s. 343-345; Bayraktar Bayraklı’nın, *Kuran Tefsiri*’nden ilgili ayetin açıklamasına bkz.

¹⁰¹ Hüseyin Atay, *Kur’an’a Göre Araştırmalar IV*, Atay Yay., Ankara 1995, s. 151-159; Öztürk, *Kur’an’daki İslam*, s. 451,452; Abdülaziz Bayındır, “Allah’ın Koyduğu Sınırların Aşılması ve Oruç Örneği”, *Kitap ve Hikmet Dergisi*, Sayı: 25, Nisan-Mayıs-Haziran, 2019, s. 4 vd.

¹⁰² Nûr, 24/31.

¹⁰³ Bu ayette “kadınların başlarını ve gerdanlara kadar boyunlarını örtmeleri” emredildiği ve ilk Müslümanlardan günümüze kadar ayet böyle anlaşıldığı halde maalesef çağdaş bazı araştırmacılar, buradaki emrin kadının gerdanını örtmesiyle ilgili olduğunu, başörtüsü ile ilgili olmadığını savunmaktadırlar. Bkz. Öztürk, *Kur’an’daki İslam*, s. 615; Hüseyin Hatemi, *İlahi Hikmette Kadın*, İstanbul 1999, s. 323; Zekeriyya Beyaz, *İslam ve Giyim Kuşam*, Sancak Yay., İstanbul 2000, s. 282, 283.

sonrasında ortada kalan din, sahih İslam dini olmadığı gibi böyle bir İslam medeniyeti de kurulmamıştır. Yukarıdaki bakış doğrultusunda bugün dünyaya tanıtılmak istenen İslam dini ve medeniyeti aslından fersah fersah uzaklaştırılmış, gerçek kurucuları tarafından oturtulmuş temellerinden yoksun bırakılmış bir medeniyet olacaktır. Kanaatimizce çağdaş kabullerden hareketle İslam medeniyetinin kurucu metinlerine bakış ve onları bu gözlükle doğru-yanlış; sahih-uydurma şeklinde değerlendirmeye tabi tutmak, İslam medeniyeti için sanıldığından çok daha büyük bir iç tehdittir.

Bu noktada yapılması gereken şeyin şu olduğu düşüncesindeyiz: Kurucu metinleri anlamada metne ve ilk Müslümanların anladığı manaya/aslına sadık kalınmalıdır. Ancak günümüz şartlarında bu metinlerdeki emirlerin/yasakların/ tavsiyelerin nasıl uygulanabileceği, uygulama şekline bağlı olarak günümüz toplumlarında hayata geçirilecek olan uygulamanın birey ya da toplum için maslahat oluşturup oluşturmayacağı, söz konusu metinlerin illetinin değişip değişmediği vb. açılardan değerlendirmeye tabi tutulmalı, bu sahada yetkin kişiler ciddi gayret sarf etmelidir. Bu zahmetli işe gönül koyup emek harcamadan, başka medeniyetlerin etkisinde kalarak, diğer medeniyetlerin ortaya koyduğu verileri ön şart kabul ederek kutsal mesajı anlama çalışmaları, kültür emperyalizmine yenik düşmüşlüğü göstergesi olmalıdır. Günümüz şartlarında toplumlara hâkim kültür olan batı medeniyetine şirin görünmek için ayet ve hadis metinlerinin anlamlarını kuşa çevirmek de bilimsel namusla bağdaşmayacaktır. Batı medeniyetinin çağdaş kabullerini hareket noktası yaparak İslam'ın kurucu metinlerini bu anlayış/yaşam tarzı ile nasıl uzlaştırabiliriz diye uğraş vereceğimize, batı medeniyeti için de şüpheli bir tavır sergileyerek, çağdaş dünyanın kabullerinin günümüz insanlığı için gerçekten maslahat olup olmadığı hususunda objektif olarak sorgulamalı; insanlığın yararına olan kabulü/gelişmeyi kaynağına bakmaksızın benimsemekle birlikte, ilahi mesajlardan günümüz insanlığı için mahza maslahat oluşturacak İslam medeniyetine has, İslam medeniyetinin canlı tutmaya çalıştığı değerleri temsil eden özgün yeni kurum ve kuruluşların geliştirilmesi için çalışılmalıdır. Yani İslam medeniyetinin günümüz

toplumlarının ihtiyaçlarına da cevap verebilecek şekilde canlı/dinamik olmasını sağlamalı, bu uğurda diğer medeniyetlerin insanlık için geliştirdiği olumlu şeyleri de medeniyet potamız içinde değerlendirmeliyiz. Hareket tarzımızda yapılacak olan bu yöndeki değişiklik birçok şeyi dönüştürecek, bu sayede bazı araştırmacıların batı medeniyeti mensupları karşısındaki mahcubiyetleri son bulacaktır.

7. İlk Dönem İslam Âlimlerine ve Kaynak Eserlere Olan Güvenin Sarılması

İslam medeniyetinin karşı karşıya kaldığı ciddi tehditlerden biri de kendi mensupları ve bir kısım din araştırmacıları tarafından İslam medeniyetinin kurucu metinlerinin ve ilk dönem âlimlerinin pervasızca eleştirilmesidir. İslam medeniyetinin kurucu metinlerinden kastımız; klasik dönemde oluşturulmuş hadis, tefsir, fıkıh ve kelim kitaplarıdır. Her Müslüman bilir ki Kur'an dışında hiçbir kitap masum değildir ve ihtiva ettiği bilgiler tamamıyla mutlak doğru olarak kabul edilemez. Zaten hiçbir İslam âlimi de kitabındaki görüşleri/değerlendirmeleri hakkında böyle bir iddiaya sahip değildir. Ancak özellikle İslam'ın ilk dönemlerinde yaşamış ve eseriyle, görüşleriyle İslam ümmetinin kabulüne mazhar olmuş ve halen de İslam toplumlarında ümmetin güven duyduğu kaynak eserler mevcuttur. Çağdaş Müslüman araştırmacıların da bu nitelikteki eser ve müelliflerine saygı duymaları beklenmektedir. Nitekim bu durum bütün medeniyetlerde böyledir. Her medeniyetin kurucu kişileri ve kitapları/kitabeleri-söylemleri o medeniyetin mensupları tarafından tartışmasız bir kabul görmekte ve adeta onlar ölümsüzleştirilmektedirler.

Bilimsel anlamda ve saygı çerçevesinde yapılmış hakaret içermeyen eleştiri hakkını mahfuz tutmakla birlikte; İslam medeniyetinin oluşmasında katkısı bulunan kurucu metinlere ve dolayısıyla müelliflerine/müfessir/şârih pervasızca saldırmak, batı medeniyetine mensup kişilerin/müştâriklerin ağzıyla Müslüman müelliflere iftiralar atmak İslam medeniyetinin havasını teneffüs eden bireyler için uygun bir tavır değildir. Diğer medeniyet müdafilerinin gayretlerinden birisi de karşı medeniyet mensuplarını kurucu lider ve metinlerinden uzaklaştırmak ve onlara olan gü-

venlerini sarsmaktır. Bu neticenin elde edilmesi, karşı durulan medeniyetin içinden birilerinin gayretiyle mümkün olmuşsa bu diğer medeniyet müdafilerini ancak sevindirecektir.

Üzülerek belirtmek gerekir ki İslam toplumlarında geçmiş dönemlerde kurucu metinler (tefsir, hadis, fıkıh ve kelam kitapları) bazı zamanlar asıl kaynak metin (Kur'an) mesabesinde görülmüş, bu kitaplarda yazılı olan her şey kutsal metin gibi kabul edilmiş ve eleştiriye tamamen kapatılmıştır. Son bir iki asırdır da Müslümanların söz konusu bu kurucu metinlere olan güvenleri/kabulleri müsteşriklerin de ısrarlı çabasıyla aşırı bir şekilde sarsılmıştır. İlk bakışta bu durum asıl kaynak metinleri (ayet ve hadisler) daha yüceltme girişimi olarak görülmek istense de gerçek bunun tersi olup, söz konusu güvensizlik sayesinde asıl kaynak metinlere olan güven sarsılmış, bu sayede geçmiş ulemanın birikimi göz ardı edilince de Allah ve Resulünün emir ve tavsiyeleri askıda bırakılmış, isteyen in istediği şekilde Kur'an'ı yorumlayabileceği, mesajlarını istediği tarafa çekebileceği bir kutsal metin haline getirilmiştir.

Günümüzde gerek üniversitelerdeki derslerde gerekse seminerlerde, konferanslarda hatta cami sohbetlerinde/vaazlarda tefsir, hadis, fıkıh ve kelam kaynaklarına dayalı verilen bilgi ve yorumlar, eskiden olduğu kadar muhataplar nezdinde itibar görmemekte, güncel sosyal hayatla ilgili olarak çözüm sadedinde bu kaynaklara dayandırılarak verilecek hükümler/tavsiyeler/yasaklar önyargılı bir şekilde aşırı tepkiyle karşılanmakta, bu kaynaklardaki bilgilerin/içtihatların/yorumların doğru olma ihtimali bile dikkate alınmamaktadır. Klasik kaynaklarımız olarak nitelenebileceğimiz bu eserlere karşı güven bu derece sarsılmıştır. Hatta halka karşı verilen vaaz ve sohbetlerde konuşmacının söz konusu kaynaklardan vereceği bilgiler vatandaşların dikkatini çekmez hale getirilmiştir. Geline son noktada Müslümanlarda şu algı oluşmuştur: "Bütün hadis kitapları uydurma hadislerle dolu ve hadis rivayetlerini toplayıp kitaplaştıranlar Müslümanları uydurma rivayetlerle oyalamışlar, gerçekleri Müslümanlardan kaçırmışlar ve İslam öncesi pagan veya Yahudi kültürünü ya da içinde yaşadıkları toplumun örf ve adetlerini Hz. Peygam-

ber'e aitmiş gibi Müslümanlara aktarmak için uğraşmışlar; bunun için yalan konuşmuşlar, Kur'an'la çelişen hadisler uydurmuşlar, Kur'an'la çatışan fıkıh üretmişler..."!

Üzülerek belirtmek gerekir ki Müslüman toplumlarda artık hadis âlimi Buharî ve Müslim'in Sahih'leri, ile asırlarca Müslümanların güvenine mazhar olmuş "kütüb-i sitte" ve "kütüb-i tis'a" kapsamındaki hadis kitapları değersizleştirilmiştir. Bu bağlamda hayatını Hz. Peygamber'in söz ve hareketlerini not edip sonraki Müslümanlara aktarmak, bu haliyle de Kur'an mesajının ve Yüce Allah'ın vahiylerdeki gerçek maksadının sağlıklı bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlamak için uykularını kaçıran Ebu Hureyre, Hz. Aişe gibi sahabeler itibarsızlaştırılmıştır.

Tefsir kitapları ya Yahudi kültüründe kabul görmüş hikâye ve ahkâm/ İsrailiyat dolu kitaplar olarak ya da bilimle ve insan tecrübesiyle alakası olmayan köhnemiş bilgiler, yorumlar içeren eserler olarak görülmüş ve itibarsızlaştırılmıştır. Bu nedenle ilk dönem rivayetlerini toplayan ansiklopedik özelliğe sahip Taberî'nin *Câmiul-beyan an te'vîl-i âyi'l-Kuran* isimli tefsiri; ayetleri hadis rivayetleri ışığında açıklayan İbn Kesir'in *et-Tefsîru'l-Azîm* isimli tefsiri; Kurtubî'nin, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an* isimli ahkam tefsiri vb. birçok rivayet ve dirayet tefsirlerine karşı güven aşırı derecede sarsılmış olup günümüzde eğitim kurumlarında bu tefsirleri okutmak "boş işle uğraşmak" olarak görülmeye başlanmıştır.

Aynı şekilde fıkıh kitapları da itibar kaybetmiş, geçmişte Müslümanlara kolaylık olsun diye meşhur fıkıh mezheplerinin kabulleri doğrultusunda hazırlanmış olan fıkıh külliyyatı günümüzde çoğunlukla yanlış hükümler içermek ve Kur'an ayetlerine ters, sahih hadislerle aykırı hükümler içermekle eleştirilmekte, Müslümanların selametinin bu kitapları okumamak ve okutmamakta olduğu ve yapılması gerekenin yeniden Kur'an eksenli fıkıh kitapları yazmak olduğu sesli bir şekilde dillendirilmektedir.¹⁰⁴ Keza Müslümanlara İslam akaidini anlatmak amacıyla hazır-

¹⁰⁴ Abdülaziz Bayındır, tefsir kaynaklarının ve mezhep kitaplarının yeni bir din uydurduğu, bu sebeple bunlara itibar edilmemesi gerektiğini ileri süren araştırmacılarıdır. *Kitap ve Hikmet Dergisi*'nin değişik sayıları ve özellikle bu makale için bkz. Abdülaziz Ba-

lanmış bulunan kelimeler kitapları da yazıldığı dönemin siyasi çekişmeleri gölgesinde yazılmış olmak ve kelâmî görüşlerin temelinde siyasî çekişmenin olduğu iddiasıyla günümüzde ciddi şekilde itibar kaybına uğratılmıştır.

Sonuçta dünyanın Müslüman toplumunda Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebu Hanîfe, Şâfiî, Mâlik, Ahmed b. Hanbel, Taberî, Râzî, İbn Kesir, Serahsî, Kâsânî, Merginânî, Şirbinî, Nevevî, İbn Kudâme, İbn Rüşd, İbn Sa'd, Gazzâlî vb. âlimler ve eserleri Müslümanlar için asırlar boyunca ışık olmuş, onlara rehberlik etmiştir. İslam medeniyetinin kurulmasında katkıları olduğundan büyük bir itibarla, hayırla ve minnetle yâd edilirlerken, bugünün Müslüman toplumlarında bunların her birisi hatta kendilerinden ilim-hikmet alınan bazı sahabeler bile itibar suikastına maruz bırakılmışlar ve ne yazık ki, müsteşriklerin yolunu takip eden ve onlara sempatisi olan bazı Müslüman araştırmacıların da büyük gayretleriyle itibarsızlaştırılmışlardır.

Bir medeniyet için en acı olan sonuç böyle bir şey olsa gerek! Şunu itiraf edelim ki müsteşrikler İslam medeniyeti için tehdit oluşturmada, onu temelinden sarsmada, Müslüman ilim adamlarının birçoğunu ayartmada başarılı olmuşlardır. Neticede oluşan şu iki nokta önemlidir: Birincisi; Müslüman halk dinini ve medeniyetini kendilerinden öğrendiği kaynak metinler hakkında tereddüde düşürülmüş ve İslam medeniyetinin oluşum aşamasında yaşamış olan din âlimlerinden ve onların yazdığı temel kitaplardan soğutulmuştur. Buna paralel olarak Müslümanlar İslam medeniyetinin düşünce yapısından ve yaşam felsefesinden uzaklaştırılmış, diğer medeniyetlerin düşünce kalıplarını ve yaşam tarzlarını kabule hazır hale getirilmişlerdir.

İkincisi ise müsteşriklerin İslam medeniyeti aleyhine yapmayı planladıkları birçok hususu bazı Müslüman din adamları/araştırmacıları gerçekleştirerek onların işlerini kolaylaştırmışlar ve adeta ömürlerini müsteşriklerin görevlerini ifa etmeye feda etmişlerdir.

yındır, "Kitap Merkezli Dinden İnsan Merkezli Dine", *Kitap ve Hikmet Dergisi*, Sayı: 19, s. 4-12.

Çağdaş bazı İslam araştırmacılarının İslam medeniyeti ile ilgili eleştiri yaparken konuya bir de bu açıdan bakarak, bu eleştirileri neticesinde İslam toplumlarında yaptıklarının mı yıktıklarının mı daha çok ve daha ciddi olduğu konusunda kendilerini tekraren gözden geçirmeleri faydalı olacaktır! Birçok Müslümanın hiçbir müsteşriğin adını bilmeden ve kitabını okumadan onların görüşlerini seslendiriyor olması, bazı Müslüman araştırmacıların/ilahiyatçıların batı medeniyeti adına ne kadar başarılı olduklarının göstergesi olarak not edilebilir!

8. İslam Medeniyetinde Asırlardır Kabul Görmüş Bazı Konuların Tartışmaya Açılması

İslam medeniyeti ayet ve hadis metinleri yanında icma, kıyas, istihsan, mürsel maslahat, sedd-i zerai, sahabe kavli, istishab vb. ilkeler zemininde inşa edilmiş bir hayat felsefesi ve yaşam tarzıdır. Sözü edilen kaynaklar ve ilkeler İslam medeniyetinde genel kabul gördüğü gibi, bu metinlerden ve ilkelerden hareketle ortaya çıkan farklı yorumları temsilen İslam medeniyetinde itikadî konularda Eş'arî, Mâturidî, Mutezilî, Selefîlik; ameli konularda ise Hanefî, Şafîî, Mâlikî, Hanbelî, Zahirî ve Zeydî gibi mezhepler kabule mazhar olmuştur. Dolayısıyla inanç, ibadet ve muamelât ile ilgili temel konuların/unsurların dışında birçok konuda farklı yorumlar serbestçe oluşturulmuş ve tarih boyunca Müslüman toplumlarda bu farklı yorumlar/mezhepler/tarikatlar saygıyla karşılanmış ve canlılıklarını korumuşlardır. Söz konusu firkalar/gruplar hayatîyetlerini bugün de devam ettirmektedirler. Yani İslam medeniyetinde zaten itikadî, amelî ve ahlaki alandaki birçok konu üzerinde tartışılmış ve neticede ehliyeti olan âlimler tarafından ortaya konan farklı görüşler/ uygulamalar/mezhepler/tarikatlar toplumun değişik kesimlerinde taraftar bulmuş ve bu görüşler çerçevesinde Müslümanlar hayatlarını idame ettirmişler, devletlerini kurmuşlar, hiç kimse de bu farklı görüş taraftarlarını (sınırlı bazı dönemler dışında) hor görmemiştir.

Günümüzde asırlar boyunca ümmetin kabulüne mazhar olmuş ve hakkında farklı bir görüş/içtihat/yorum oluşmamış konular, yukarıda ifade edildiği gibi, dinî

metinlere batı medeniyeti gözlüğüyle bakılmasının etkisiyle, tartışmaya açılmış ve çağdaş gözlükle bu konular yeniden değerlendirilerek çok farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Zaten konuya bakış ve yöntemin farklı olması neticesinde ulaşılabilecek olan bu farklı sonuç kaçınılmazdır. İşte bu (çağdaş!) yaklaşım, sonuçta İslam medeniyeti ile adeta özdeşleşmiş olan bazı konuların da tartışmaya açılması neticesinde İslam medeniyetine karşı ciddi tehdit oluşturmuştur. Şimdi bu tür tartışmaya açılan bazı kabullere/uygulamalara/inanışlara, detaya girilmeksizin, yer verilecektir.

On dört asırdır Müslüman toplumlarda uygulama birliği bulunan günlük beş vakit namazın sayısı ve vakitleri tartışmaya açılmakta; özel durumlarında kadınların namaz kılma ve oruç tutma yükümlülüğünün bulunduğu¹⁰⁵ ve kadınlara Cuma namazının farz olduğu iddia edilmektedir.¹⁰⁶ Yolculuk esnasında namaz ve oruçla ilgili bazı kolaylaştırıcı düzenlemelerin günümüzdeki yolculuklarda cari olmadığı iddia edilmektedir.¹⁰⁷

Mezar ve türbe ziyaretleri, ölünün arkasından dua edilmesi ve şefaathane olgusu temelden tartışılmaktadır. Kadınların mahremi olmayan erkeklerin yanında başörtüsü takmaları emri tartışmaya açılmakta; bazı özel durumlarda erkeğin birden fazla evlilik gerçekleştirebileceği kabulü reddedilmektedir. Kadının nikâh sonrasında elde ettiği mehir hakkı, kocanın aile efradı üzerinde sorumluluk sahibi, bunun karşılığında evinin reisi/başkanı olması ve kocanın talak şeklindeki boşama yetkisi tartışılır hale getirilmiştir.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Bayındır, “Allah’ın Koyduğu Sınırların Aşılması ve Oruç Örneği”, s. 16 vd.

¹⁰⁶ Bu görüşte olan araştırmacılardan Bayraktar Bayraklı, asrı saadetten günümüze olan uygulamayı göz ardı ederek sadece ilgili ayetteki hitap ve fiil formlarına bakıp kadınlara da cumanın farz olduğunu iddia etmektedir. Bkz. Bayraklı, *Kuran Tefsiri*, c. XIX, s. 287.

¹⁰⁷ Mehmet Okuyan, söz konusu yolculuğu “savaşa giderken yapılan yolculuk” olarak anlayarak, normal hayatta yapılan yolculuk namazın kasrına sebep olmaz, görüşündedir. Mehmet Okuyan, *Namaz, Yolculukta Dahi Kısıtlanamaz* <https://www.youtube.com/watch?v=zTk7Kh2f2eY>, 20 Şubat 2012.

¹⁰⁸ Erkeğin evinin reisi/başkanı olmasıyla ilgili ayetin farklı yorumu için Bkz. Bayraklı, *Kuran Tefsiri*, c. V, s. 123; Erkeğin talak yetkisi ve mahkeme dışında boşanmanın olmayacağı, mahkemedeki her celsenin bir boşanma sayılması gerektiğiyle ilgili görüşü için bkz. *Kuran Tefsiri*, c. XIX, 373,374.

Müslüman kadının bir başka gayr-i müslim erkekle evlilik yapamayacağı, buna mukabil Müslüman erkeğin bazı özel durumlarda ehl-i kitap olan bir kadınla evlilik yapabileceği şeklinde bütün mezheplerce kabul görmüş olan uygulamadaki erkek ve kadınla ilgili oluşan iki farklı durum/pozisyon tartışmaya açılmış; kadın erkek eşitliği gerekçesiyle Müslüman kadının da ehl-i kitap erkekle evlenebileceği tartışmaya açılmıştır.¹⁰⁹

Miktarına bakılmaksızın azı ve çoğuyla faizin yasaklanması İslam medeniyetinde asırlardır genel kabul görmesine rağmen, günümüzde riba ve faiz ayrımı yapılmış; fahiş olmayan faizin ve devletin belirlediği orandaki faizin yasaklanmadığı neticede banka faizlerinin haram olmadığı bazı din adamları/ilahiyatçılar tarafından savunulmuştur.¹¹⁰

İslam dininde hükümler araç olanlar amaç olanlar; örfi olanlar evrensel olanlar, kıyasi olanlar taabbudi olanlar şeklinde değişik açılardan tasnif edilebilir. Dinî hükümlerin kıyamete kadar mensupları için maslahat oluşturması ötesinde bu hükümler konulurken gereksiz yere Müslümanlara sıkıntı verilmemesi de hedeflenmiştir. Buna göre İslam toplumlarında tarihi süreçte üzerinde Müslümanlarca konsensüs sağlanmış ve bir kısmına yukarıda yer verilen uygulamaları bugün tartışmaya açmak mütedeyyin insanların kafasını karıştırmıştır. Bazı medya patronlarının bu tür seslerin gür çıkması yönündeki uğraşları sonuç vererek, Müslüman kitle içinden ecdada, kurucu metinlere ve İslam medeniyetine karşı bir küskünlük oluşmuştur. Ayrıca günümüz Müslümanları ilk dönem Müslümanları/âlimleri tarafından kutsal metinleri anlamada ve sonrakilere tarafsız bir şekilde aktarmada aldattıkları şeklinde bir duyguya kapılmışlardır. Günümüz Müslümanlarında ilk dönem Müslüman din âlimleri hakkında oluşan bu olumsuz duygunun müsebbibinin sorumsuz din araştırmacıları olduğu muhakkaktır.

¹⁰⁹ Müslüman kadınların ehl-i kitap erkekle evlenebileceğini savunanlar ve görüşleri için bkz. Hüseyin Atay, *Kur'an'a Göre Araştırmalar*, Ankara 1997, I-III, s. 61-63; Öztürk, *Kur'an'daki İslam*, s. 425, 426.

¹¹⁰ Süleyman Uludağ, *İslam'da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış*, s. 33-35, 98, 206; Tekin Gökmenoğlu, *İlahiyat Fakülteleri İslam Hukuku Anabilim Dalları Koordinasyon Toplantısı (Kayseri)*, Bildiri Metni, s. 18.

Sözün burasında şunu da ifade etmek gerekir; yukarıda bir kısmına yer verilen tartışmalar konu hakkında daha doğruya gidiş, daha sahihine arayış değil, aksine ferdi ve fevri çıkışlarla bazı araştırmacıların kamuoyunda tanınmaları, sonrasında gündemde kalarak egolarının tatmini ve İslam düşmanlarının sevindirilmesinden öte bir sonuç doğurmamıştır.

“Zikri biz indirdik onu muhafaza edecek olan da biziz”¹¹¹, “ümmetim dalalete üzerinde ittifak etmez”¹¹² şeklindeki rahmani güvencelerin gölgesinde İslam dininde inanç, ibadet ve muamelele ilgili hususların Yüce Allah’ın güvencesi altında olduğuna tereddütsüz inanmalıyız. Buna göre bu alanlardan üzerinde konsensüs sağlanmış olan konuların bu dinin, bu medeniyetin temel taşları olduğunu kabullenmeli, onların kıyamete kadar o haliyle muhafaza edilmesine biz de katkı vermeliyiz. Bunun için de ulema şu ilkeyi geliştirmiştir: Ehlienden sadır olup mahal-line masruf olan içtihat sahihtir, makbuldür ve mübarektir. Ancak ehil olmayan ve icmanın/ümmetin ittifakının bulunduğu bir konuda yapılan içtihat/münakaşa/ tartışma makbul değildir, muteber değildir.¹¹³ Liyakati bulunmak şartıyla yerinde ve mahal-line yapılacak yorumlar ve eleştiriler İslam medeniyetini geliştirip güncellerken aksi bir tutum İslam medeniyeti için ciddi bir tehdit olup, bu tür eleştiriler kurt misali ağacın içten kemirilmesine katkı sağlayacaktır.

Asırlar boyunca üzerinde konsensüs sağlanmış bulunan konuların bugün tartışmaya açılmasındaki bir başka sebebin bir önceki başlıkta da değinildiği gibi araştırmaya başlarken kabul edilen hareket noktasının modern kültür ve batı medeniyeti olmasından kaynaklandığı kanaatindeyiz. Yani modern kültürün ve batı medeniyetine ait yaşam kodlarının en üstün ve en değerli kodlar olduğunu kabullenme sonrasında, İslam medeniyeti adına yapılacak olan araştırmalarda da bunların ara-

¹¹¹ Hicr, 15/9.

¹¹² Tirmizî, Fiten, 7; İbn Mâce, Fiten, 8; Hadisin değişik tariklerinin birlikte düşünülmesi halinde, ilgili rivayetin hasen olduğu kanaatine ulaşılmıştır. Değerlendirme için bkz. Ebû Abdırrahmân Muhammed Nâsiruddîn Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi's-Sahîha*, Mektebetü'l-Meârif, Riyâd 1995, c. IV, s. 13.

¹¹³ Muhammed b. Huseyin b. Hasan el-Cîzânî, *Meâlimu Usûli'l-Fıkh 'inde Ehli's-Sünne ve'l-Cemâ'a*, Dâru İbn Cevzî, Riyâd 1996, s. 475-476.

nıyor olması ayet ve hadis metinlerinin farklı anlaşılmasında etkili olduğu gibi üzerinde toplumların mutabakat sağladığı konularda bile farklı görüş ve düşünce açıklanması kaçınılmaz olmaktadır.

Bu konuda, “**Faiz yasağı**” ve “**Kocanın boşama yetkisine sahip oluşu**” şeklinde iki örnek vermek istiyoruz.

İslam’a göre faiz; özü itibariyle faiz alan açısından karşılıksız bir fazlalık olup haksız kazançtır ve bu sebeple haramdır. İslam’da ticaret helal, faiz ise haramdır. Faiz içeren bütün borçlar faizli borç görülerek yasaklanmıştır. Faiz gerçek manada bir zulüm olduğu için azı da çoğu da yasaklanmış, Müslüman âlimlerce faizin şüphesi dahi faiz olarak nitelendirilmiştir.¹¹⁴ Faize Müslümanca bakış bu iken, modern devletler faizi ekonominin belkemiği olarak görmüştür. Zira onlara göre finansman bulmanın yegâne kaynağı faizli borçtur/kredidir. Neticede finans olmadan ekonomik gelişme olmayacağına ve faiz olmadan da borç bulunamayacağına göre, “faiz, ekonominin belkemiği” olarak kabul edilmiştir. Çağımızda bazı İlahiyatçı araştırmacılar da kapitalist toplumlardaki faizle ilgili bu kabulü esas almışlar, ona gönülden inanmış olmaları neticesinde, bu ön kabulü ile, Müslüman olarak inandıkları Kur’an ve Sünnet’teki faizle ilgili metinleri/mesajları anlamaya ve onları değerlendirmeye çalışmışlardır. Onlara göre, “faiz, ekonominin belkemiği olduğu için yasaklanmamalıdır. Kur’an ve sünnette zahirde faizi yasaklıyor gibi görünen metinler farklı bir şekilde anlaşılıp değerlendirilmelidir. Buna göre bu çelişkiden kurtulmanın yolu şöyle olmalıdır: Kur’an’da yasaklanan şey ribadır; riba gayr-i kanuni faiz yani tefecilik demektir. Buna göre Kur’an faizi değil ribayı yasaklamıştır”. Bu görüşte olan bazı ilahiyatçı araştırmacılar¹¹⁵ bu yorumlarıyla çağ-

¹¹⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. II, 32; Kâsânî, *Bedâiu’s-Senâi’*, c. V, s. 169-200; Kemaluddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî İbnü’l-Hümâm, *Fethü’l-Kadîr*, Dâru’l-Fıkr, yy. ty., c. VII, s. 3-39.

¹¹⁵ Muhammed Abduh, Reşit Rıza, M. Devalibî, Süleyman Ateş, Süleyman Uludağ, H. Tekin Gökmenoğlu bu görüşü savunan araştırmacılar arasında yer almaktadır. Senhuri ise, Devletin belirlediği basit faizin yasaklanmadığı görüşündedir. Bkz. Abdurrezzâk Ahmed Senhuri, *Mesâdiru’l-Hak fi’l-Fıkhî’l-İslâmî*, Camiatu’d-Devli’l-Arabiyye, 3. Bsk., Kahire1967, c. III, s. 241-244.

daş kapitalist kabulle Kur'an metnini uzlaştırmışlarsa da konu hakkındaki Allah ve Rasulü'nün maksadını çarpıtmışlardır. Nitekim ayet ve hadisler ışığında ve ilk dönem Müslüman toplumlarda uygulanmış olan faiz yasağının illet ve hikmetini anlayamayınca onun kapsamı şüphesiz belirlenemeyecek ve riba-faiz ayrımı gibi suni bir tasnife gidilecektir. Bu tasnifin doğruluğu için yine kapitalist toplumların faizle ilgili tezlerine sığınılacak, neticede faizle ilgili İslam medeniyetince benimsemiş olan on dört asırlık görüş ve duruş terk edilecektir. İşte İslam medeniyeti için bu durum ciddi bir tehdittir.

İkinci bir örnek olarak aile hukukundaki **“Kocanın Boşama Yetkisine”** bakılabilir. Boşama yetkisiyle ilgili olarak insanlık tarihi boyunca farklı düzenlemelere rastlanmaktadır. Boşanmanın yasak olduğu şeklindeki anlayıştan kişilerin serbestçe eşlerini boşamaları anlayışına kadar bu konuda çok değişik anlayışlara rastlanmaktadır. XIX. asra geldiğinde Hıristiyan batı toplumlarında Protestan mezhebinin de öncülüğünde boşanma yasağı anlayışı kırılmış, boşama yetkisi eşlerden herhangi birine verilmeyip mahkemeye devredilmiştir. Boşama yetkisinin mutlak olarak mahkemeye devredilmesi sonrasında boşanma taleplerinin sonuçlanması çok uzun sürmüş, çoğu kez mahkeme boşanma taleplerini geri çevirmiş, neticede mahkemenin boşama yetkisi toplumda boşanmalarda ciddi sorun oluşturmuştur. Bu dönemde evlilik birliğinin temelden sarsılmasına, eşler arasında ailevi huzur ve saadetin bitmiş olmasına rağmen taraflardan birinin itirazı veya hâkimin kanaatinin oluşmamış olması gibi nedenlerle, boşanma kararı verilememiş, parçalanmış ancak boşanamayan aileler toplumda ciddi bir yekûn oluşturmuştur. Bu soruna çözüm aranırken, bazı devletler orta bir yol bularak, boşama yetkisi yine mahkemede olmak şartıyla eşlerin anlaşmalı olarak mahkemede boşanabileceklerine (Anlaşmalı Boşanma) müsaade etmişler. Türkiye’de mevcut hukuki düzenleme biraz gecikmeli de olsa kabul edilmiş, mutlak anlamdaki mahkemenin boşama yetkisini kullanması biraz gevşetilerek yine mahkeme huzurunda anlaşmalı boşanma şeklindeki hukuki düzenleme yürürlüğe konmuştur.

Görüldüğü gibi, boşanmayla ilgili bu düzenlemeler ağırlıklı olarak batı medeniyeti tezgâhında dokunmuş ve kendi toplumlarındaki sorunlara çözüm olsun diye yapılmış hukuki bir düzenlemedir. Müslüman araştırmacılar evlenme ve boşanmada İslam'ın öngördüğü, karı kocanın hakları, sorumlulukları ve ailedeki huzur ve mutluluğun devamı vb. hususları da dikkate alarak daha adil ve makul boşanma sistemi kurabilir, kanun koyucularımız bu hususta farklı ve daha adil hukuki düzenlemeler yapabilirler. Durum böyle olmasına rağmen, akademisyenlerimizin ve hukukçularımızın batı medeniyetinde benimsenmiş olan son hukuki düzenlemenin yegâne doğru olduğu, bunun alternatifinin düşünülmesinin imkânsız olduğu gibi bakışlarla yorum yapmaları; konuyla ilgili araştırmalara bu düzenlemenin odak yapılması ve İslam toplumları için de en uygun olanın bu şekildeki hukuki düzenleme olduğunun savunulması baştan önyargılı bir yaklaşımı ve batı medeniyeti karşısında yenilmişliği kabul etmek anlamına gelecektir.

Kültürel etkileşime ve bunun bazı alanlarda hızlı gelişmeye katkı sağlayacağına inanmakta ve diğer kültürlerin ortaya koyduğu uygulama/düzenleme örneklerinin ve iktisadi ürünlerin hepsine kuşkuyla yaklaşılması gerektiği şeklinde bir önyargıya sahip bulunmamakla birlikte, İslam medeniyeti tarafından dün ya da bugün ortaya konulan uygulama ve düzenlemeleri tereddütle karşılayıp acımasızca eleştirirken, batı medeniyeti patentli olan her şeyi hiç düşünmeden kabul ederek, her türlü eleştiriye karşı onları savunmaya geçmenin doğru bir yaklaşım olmadığını ifade etmek istiyoruz. Yine birçok konuda batı medeniyetinin kabullerini Müslüman toplumlar için de ön koşul olarak görmek İslam medeniyeti için onulmaz yaralar açmakta ve bu medeniyetin gelmesi ve bekası için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Diğer taraftan bazı araştırmacılar, günümüzde İslam medeniyetince benimsenmiş kabulleri, bir başka medeniyetin kabulleri ile sağlamasını yapmak istemektedirler ki bu bilimsel olarak kabul edilebilecek bir yöntem değildir. Zira bir başka medeniyetin kabul ettiği ilke ve kurallar odak alınarak İslam medeniyeti mensubu bir araştırmacının Müslüman toplumlarındaki sorunlara çözüm araması ya da Müslüman yetkililer tarafından önerilen çözümlerin doğruluğunu test etmesi kabul edi-

lemez. Bu yöntemden hareket edilerek Müslümanların İslam medeniyeti adına özgün bir fikir üretmesi ise asla söz konusu olamaz.

9. İslam Medeniyetindeki Simgelerin Parçalar Halinde Değerlendirilmesi, Büyük Resmin Göz Ardı Edilmesi

İslam; inanç, ibadet, ahlak, muamelat ve ukûbâtan/cezalardan oluşan bir sistem; İslam medeniyeti de bir bütün olarak inançtan sanat ve estetiğe, doğumdan ölüme kadar rıza-yı ilahîye kavuşma sevdasıyla yaşanan bir yaşam/hayat tarzıdır. Buna göre İslam medeniyetinin kaynaklık ettiği ve varlığını devam ettiren mikro ölçekteki her simgenin/uygulamanın, her faaliyetin ve etkinliğin -binadaki bir tuğla gibi- medeniyetin inşasında bir yeri, bir rolü ve hedefinin olduğu unutulmamalıdır. Medeniyetimizdeki her simgeye büyük resmin bir parçası olarak bakmalı, tarihi süreçte fonksiyonunu icra etmekten uzaklaşmış olanların güncellenmesi de aynı hedef ve maksat doğrultusunda gerçekleştirilmelidir. Ancak yaşamın içindeki hiçbir medeniyet imgesi önemsiz görülüp dışlanarak o sahada bir boşluk oluşturulmamalıdır; aksi takdirde o boşluk diğer kültürler tarafından kendi imgeleriyle kesinlikle doldurulacaktır. Şurası unutulmamalıdır ki medeniyetler savaşında hiçbir zaman ateşkes olmaz. Yani devletler ve milletler arasında soğuk savaşlar son bulsa da medeniyetler arasındaki kültür ve uygarlık savaşları devam edecektir.

İslam medeniyetinin öğretileri arasında; her karşılaşıldığında ve ayrılırken “selamün aleyküm” diyerek buluşmak ve ayrılmak, sağ elle yemek ve içmek, giyim kuşama sağdan başlamak, temizlikte suyu kullanmanın öncelemesi, en az haftada bir defa bütün vücut temizliğinin yapılması, evcil hayvanlardan kedi dışındakilerin evin dışında beslenmesi, eve girerken ayakkabıların çıkarılması, nikâhsız birlikliklerden kaçınılması, faizden, her türüyle kumardan, her türlü alkollü içeceklerden kaçınılması, günlük ibadetlerin yerine getirilmesi, ibadet saatlerinin yüksek sesle okunan ezanla duyurulması, haftalık Cuma ibadetinin ve bayram namazlarının mutlaka cemaatle birlikte camide îfâ edilmesi, kadınların evleri dışındayken başlık-

lı ve uzun, kalın, geniş giysiler giymeleri, mahremleri olan erkekler dışında ziynetlerini göstermemeleri vb. yer almaktadır.

Batı medeniyetine baktığınızda ise yukarıdakilerin her birisi için alternatif simge, unsur ve kural getirilmiştir. Örneğin sabah bir insanla karşılaşıldığında “Günaydın”, öğlen karşılaşıldığında “Tünaydın” denilmesi, çatalın sol el ile tutulması, yürümeye soldan başlanması, tuvaletlerde su yerine kâğıt peçetenin kullanımı, evcil hayvanların evin içinde beslenmesi, eve ayakkabıyla girilmesi, nikâhsız birlikteliklerin/flörtün teşvik edilmesi, faizin, kumarın, alkollü içeceklerin yaşamın ayrılmaz parçası olarak görülmesi, muhafazakâr kesimin haftada bir ibadet maksadıyla kiliseye gitmesi, ibadet saatlerinin çan çalarak duyurulması, kadınların başı açık olarak ve karşılaştığı insanlara ve iş arkadaşlarına hoş gelebilecek kıyafetlerle dışarıya çıkmaları vb. yer almaktadır. Bu örnekler çoğaltılabilir. Buradaki maksadımız herhangi iki farklı medeniyet arasındaki farklı simgeleri karşıtlık esasına göre listelemek değildir. Asıl maksadımız; İslam medeniyetinde kabule şayan bulunmuş ve asırlarca Müslüman toplumlarda benimsenmiş bazı simgeleri/unsurları/anlayışları eleştirirken onun makro planda neyi karşıladığı, tespit edildiği dönemden bugüne kadar İslam medeniyetinin makro hedefleriyle çelişki oluşturup oluşturmadığını ve kaldırılması/değiştirilmesi halinde onun yerine konması teklif edilenlerin aynı maksadı gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğine bakmanın hayati bir önem taşıdığını vurgulamaktır. Yukarıda her iki medeniyetten verilen üç beş örneğe bakıldığında bu hemen görülebilecektir. Sabah komşunuzla karşılaştığınızda selam verip “hayırlı sabahlar” demezseniz “günaydın, merhaba” demeniz gerekecektir; zira medeni insan olarak karşılaştığınız insanlarla bir diyaloga girmeniz gerekmektedir. Yani bu diyalogda İslam medeniyetince asırlardır benimsenen imgeyi kullanmazsanız başka bir medeniyetin imgesini kullanmak zorunda kalacaksınız. Cenazenizin başında cenaze namazı kılıp dua etmeyecekseniz, batı medeniyetinin imgesi olan alkış tutarak cenazenizi takip etmeniz gerekecektir. Medeni bir insan olarak bizlerin medeniyet ürünlerinden hiçbirini kullanmamak gibi bir lüksümüz olamaz.

Burada konuyla ilgili bir iki hususa daha değinmek istiyoruz. Her din kendi kültürünü oluşturur. İslam toplumlarında oluşan ve somut varlığı olan ya da olmayan kültürel mirasın birçoğunun ayet ya da hadislere/sünnetlere dayandığı bilinmekle birlikte, teorik olarak İslam medeniyetince benimsenmiş bulunan kültürel imgelerin/formların mutlaka bir ayete veya hadise dayanması, bir başka deyişle bu kültürel formların farz, vacip ya da müstehap gibi bağlayıcılık ifade eden ilahi bir vahye/nassa dayanması da gerekmez. Keza bu tür kültürel formların Hz. Peygamber döneminde bilinmemesi, görülmemesi gibi gerekçelerle karşı çıkılması da doğru değildir. Zira ayet ve hadislerde yer alan selamlaşma formu, hadislerde zikri geçen yemek yerken sağ elle yenilmesi vb. dışında kültürel bir formun/simgenin meşru kabul edilebilmesi için dayandığı bir ayet ya da hadis aramak yerine, söz konusu olan kültürel formun bir nasla çelişmemesi yeterlidir. Örneğin bazı zamanlar Türkiye’de Hz. Peygamberin gerek hayatında gerekse sahabeler döneminde Mevlid şeklinde bir metnin bulunmaması ve böyle bir törenin asr-ı saadette icra edilmiş olduğunun bilinmemesi gerekçesiyle Mevlid merasimlerine karşı çıkmıştır. Keza ölünün yakınları tarafından ölünün ruhu için yapılan bazı törenlere bu gerekçeyle karşı çıkmaktadır. Belki benzer gerekçelerle hoparlörle ezan okunmasına, vaaz yapılmasına, Ramazan aylarında teravih namazının yirmi rekât olarak kılınmasına karşı çıkmaktadır. Yine biliyoruz ki Hz. Peygamber döneminden sonra İslam toplumlarında oluşan birçok kültürel forma yine bazı Müslümanlar hatta bazı din adamları tarafından karşı çıkmıştır. Günümüzde de benzer gerekçelerle (arı-duru ilk dönem Müslümanlığı yok oluyor diyerek) bazı kadim uygulamalara karşı çıktığı söz konusudur. Bu tür karşı çıkışların arakasında, yukarıda ifade edildiği gibi, bazı kültürel formlara mikro açıdan bakılıp makro açıdan bakılmaması gibi bir hata mevcuttur. Hâlbuki bir kültürel formun büyük resimdeki yeri ve fonksiyonu irdelenmeden onunla ilgili özellikle olumsuz bir yaklaşımda bulunmak doğru olmayacaktır. Aynı şekilde Müslüman halk tarafından icra edilen bir kültürel formun toplumda oluşturduğu sonuçlar göz ardı edilmeden irdelenmeli ve ona göre bir hükme varılmalıdır.

Diğer taraftan mevlid gibi kandil gecelerinde gerçekleştirilen dini törenler gibi bazı kültürel formların kaldırılması, yasaklanması halinde her toplumda bulunması gereken dini coşku ve heyecanın yok olacağı dikkatlerden kaçmaktadır. Hâlbuki modern toplumlar bile halklarındaki milli ve dini coşkunun her zaman canlı tutulması için yılın belirli zamanlarında törenler yapmakta ve bunlar devlet tarafından desteklenmektedir. Ecdadımız Müslüman toplumlardaki dini coşkuyu heyecanı ve canlı tutacak belirli gün ve gecelerde belirli merasimler oluşturmuşsa, bunlardan daha güzeli ve toplum tarafından daha fazla kabule şayan olabilecek formlar oluşturana kadar mevcutlarıyla yetinmeli ve onlar bu süre zarfında teşvik edilmelidir. Sözü edilen kültürel formların İslam'ın tesis etmeye çalıştığı inanç ve ahlak sistemiyle açıkça bir zıtlık oluşturduğu veya yasaklanan herhangi bir kötülüğe sebep olmak ya da bir farzın ihlaline neden olmak gibi bir sonuca yol açacağı açıkça görülmedikçe bu tür kültürel formlara savaş açmak anlamsızdır. Şunu da vurgulamakta yarar görmekteyiz:

Tarihi süreçte yeni Müslüman olan milletler aracılığıyla farklı toplulukların kültürlerinden/medeniyetlerinden İslam medeniyetine geçmiş olan formların tamamen temizlenmesi imkânsız olduğu gibi sadece vahye dayanan arı-duru bir İslam medeniyetine özlem duymak da bir o kadar anlamsızdır. Zira vahiy döneminden bugüne kadarki süreçte de Müslüman toplumlar yeni kültürel formlar oluşturmuşlardır. Bunların da yukarıdaki mantıkla hareket edildiğinde çöpe atılması gerekir ki Müslümanlar böyle bir yol takip etmemişler aksine “Müslümanların hoş gördüğü şey Allah nezdinde de hoştur”¹¹⁶ sözüyle amel ederek İslam kültürünün dinamik ve gelişmeye açık bir kültür olduğunu ortaya koymuşlardır. Son ilahî mesaj

¹¹⁶ Bu söz mevkuf hadis olarak Ahmed b. Hanbel'in *Kitâbü's-sünne* adlı eserinde (I, 379) zikredilmektedir. Ayrıca bkz. Muhammed b. Muhammed Derviş Ebû Abdîrrahmân el-Hût eş-Şafî, *Esne'l-Metâlib fi Ehâdisi Muhtelifeti'l-Merâtib*, (Thk. Mustafâ Abdulkâdir Atâ), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut 1997, s. 247; Aclûnî de bu hadis hakkında “mevkuf ve hasendir” der. Bk. Ebu'l-Fidâ İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafa ve Müzilü'l-İlbas*, Mektebetü't-Türasi'l-İslâmî, Halep, ty., c. II, s. 263. İbn Hazm ise “böyle bir hadisin Hz. Peygamber'e isnadı asla sahih değildir. Velev sabit olsa bu istihšana değil, icmâa delildir” der. İbn Hazm, *el-İhkâm*, c. VI, s. 18-19.

Kur'an ve son Peygamber Hz. Peygamber'in de zaten kıyamete kadar her türlü değişime kapalı statik bir medeniyet kurma gibi bir düşünceleri olmamıştır. Yüce Allah'ın böyle bir düşünceyi doğru bulmayacağı, her ümmete bir peygamber göndermesinden ve her millete gönderilen şeriatlerin birbirinden farklı oluşundan da anlaşılacaktır.

İslam medeniyeti vahiy, akıl, peygamberî tecrübe, ilk Müslümanların tecrübeleri, örfleri, sonradan Müslüman olan milletlerin gelenekleri ve farklı kıtalarda ve farklı zamanlarda İslam'a giren yeni Müslümanların da geleneklerinden oluşan bir mozayiktir. İslam'ın inanç, ibadet ve ahlak sisteminin oturduğu temel esaslarla çelişmeyen her bir kültürel form, örf ve gelenek İslam medeniyetinde yer bulmuş ve bu durum birer zenginlik olarak değerlendirilmiştir. Müslüman toplumlarda kabul görmüş ve İslam'ın esaslarıyla da çelişmeyen bir kültürel formla çatışmak, onu dışlamak ve onun değişmesini/yok olmasını istemek, toplumun o alandaki ihtiyacını göz ardı etmek ve toplumsal huzuru ve dinginliği dinamitlemek anlamına gelebilecektir. Aksine tarihi süreçte asli fonksiyonunu kaybederek yozlaşmış olan kültürel formlarla yetkin bireyler ve devlet olarak mücadele edilmesi, yerlerine medeniyet örgüsüyle çelişmeyen aktif dinamik yenilerinin konulması herkese düşen bir yükümlülük olmalıdır.

Sonuç

İslam medeniyetinin maruz kaldığı iç tehditler isimli bu çalışmamızda ulaştığımız sonuçları şu şekilde hülasa etmek mümkündür; Müslüman toplumlardaki bazı dinî gruplarda İslam medeniyetinin odağında bulunan Yüce Allah'a ait özelliklerin kısmen de olsa toplumda saygınlık oluşturmuş bazı insanlarda da bulunduğu inancının tespit edilmesi İslam medeniyeti için önemli bir tehdittir. İnsanlık tarihi boyunca peygamberlerin öncülük ettikleri "Tevhid Mücadelesi" bugün de gerek dış gerekse iç tehditlere karşı sürdürülmelidir. Bütün İslam toplumlarında örgün ve yaygın din eğitimi" Tevhid" akidesi etrafında yapılmalıdır. Bu konuda-

ki yanlış itikad tıpkı salgın bir hastalık gibi, toplumlarda önü alınamaz sonuçlar doğurabilir. Günümüz dünyasında bu konuda daha titiz olunmalıdır.

İslam'ın ikinci kaynağı olan Hz. Peygamber'in İslam medeniyetinin orijini-
ninden çıkarılma çabasının son bir iki asırdır yoğunluk kazanmış olması İslam
medeniyeti için ciddi bir tehdit olarak algılanmalıdır. Hz. Peygamber'in bizzat
kendisinin tebliğe memur olduğu İslam Dininin hayatın değişik alanlarında uygu-
lanmasıyla ilgili hareket tarzı, yorumları, uygulamaları, ahlaki ve kişiliği dikkate
alınmadan İslam ve onun son ilahi mesajı olan Kur'an tam anlamıyla anlaşılabilir.
Hz. Peygamber'in misyonunu sadece Allah'tan aldığı Kur'an vahyini insanlara
tebliğ etmek şeklinde sınırlandırmak; onun görevinin ümmeti tarafından sınırlandı-
rılması gibi çok vahim bir hata olması yanında, Efendimizin Allah'a kulluk yolun-
da ümmetine rehberlik etme ve erdemli davranışlar hususunda "Model olma" vas-
fını da yok saymak anlamına gelecektir. Ayrıca peygamberin saf dışı edildiği bir
ortamda ilahi mesaj indî yorumlarla buharlaştırılacak ve herkesin kendi lehine ola-
cak şekilde kutsal mesaj yorumlanacak ve hayat İslam toplumlarındaki her grubun
kutsal metinden kendi meşruiyeti için delil bulduğu bir kaosa dönüşecektir. Oysa
sünnet, Kur'an'ın doğru anlaşılmasının en sağlam yoludur, kaynağıdır.

İslam medeniyetinin kurucu metinlerini anlamada özellikle çağımızda batı
medeniyetini odağa alan farklı bir yöntem/yaklaşım sergilendiğinin tespiti, bu sa-
hada farklı bir hastalığa işaret etmektedir. Batı medeniyetinin oluşturduğu para-
digmadan hareketle Kur'an ve Sünneti anlamaya çalışmak, çağdaş kabullerle para-
lellik oluşturana kadar ayet ve hadis metinlerindeki lafızların manalarıyla oynamak
söz konusu hastalığın işaretleri olarak görülebilir. Çağdaşlarımız olan bazı Müslü-
man araştırmacılar bu kompleksten bir an önce kurtulmalıdır. Ayet ve hadis metni-
ni gönderildiği/söylendiği zamanki dili, ortamı/bağlamı dikkate alarak anlamak
başka bir şey; bu metinlerden çağdaş ihtiyaçlara cevap bulabilmek için onları gü-
nümüz şartlarında uygulamaya koyabilmek için yorumlamak başka bir şeydir. Batı-
lı ve doğulu insafli ilim ehli tarihi süreçte kutsal metinlerin anlamını ve yorumunu
dikkatli bir şekilde ayırt etmeye çalışmışken, günümüzde moda halini alan bazı

akımlar bu zahmete katlanmaksızın, kutsal metinleri istedikleri manaya dayanak yapabilmek için metni oluşturan kelimelerin gerçek anlamlarıyla bile oynayarak hedeflerine ulaşmaya çalışmışlardır. Kanaatimizce bu tavır İslam medeniyetinin bekası için en ciddi sorunlar arasında görülerek mücadele edilmelidir.

İslam toplumlarında yerinde yapılan içtihatlar/yorumlar her zaman teşvik edilmiş ve hatalı yorumlara bile sevap verileceği bizzat Hz. Peygamber tarafından müjdelenmiştir. Ancak söz konusu yorumun masum sayılabilmesi için liyakat sahibi olanların içtihada açık olan yerlerde bu işlemi gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Nitekim bu manada klasik dönemde oluşturulmuş içtihat mahsulü olan birçok eser günümüze kadar intikal etmiştir. Bu konuda farklı bir yöntem benimseyerek, liyakat ehli olmaması yanında, ilgili konuda açık bir nassın bulunduğu yerlerde bile gözüne taktığı modernite gözlüğüyle dinî metinleri anlamaya çalışmak, moderniteyle ters düştüğü yerlerde kitap ve müellif ayrımı gözetmeksizin hepsine dil uzatarak hakaretler etmek, tövbe edilmesi gereken büyük birer hata olarak görülmelidir. Bu tür yaklaşımlar Müslüman toplumlarda ilk dönemlerde yaşamış olan İslam âlimlerine ve onların telif ettiği kaynak eserlere olan güvenin sarsılmasına, tarihi mirasımız ile irtibatın kesilmesine neden olmaktadır. Asırlardır Müslümanlar arasında kabul görmüş olan eser ve müelliflerine karşı eleştiri hakkını kullanırken bile günümüz araştırmacısının saygılı olması önem arz etmektedir.

Dinî hayat samimiyet, güven, kalp huzuru ve dinginlik gerektirir. Ümmetin çoğunlukla kabul ettiği ve tarihi süreç sonunda toplumsal zemin bulan uygulamaların ise sürekliliği istenir ve bunlar üzerinde yersiz tartışmaların açılması toplumsal tepkiye sebep olur. Müslüman halkta kafa karışıklığına sebep olacak ve toplumun benimsediği kutsallara karşı güven bunâlimı doğuracak söylemler farklı kliklerin oluşmasına sebep olacağı ve neticede toplumsal huzur ve barışı da bozacağı için doğru görülmez. Bu realiteye rağmen, günümüzde bazı araştırmacılar tarafından İslam medeniyetinde asırlardır kabul görmüş bazı konuların -günümüzde birey ve toplum için hiçbir faydası da bulunmamasına rağmen- tartışmaya açılması Müslüman halkın kafa karışıklığına sebep olmuştur. Bu tartışmalar toplumu bilinçlendirir-

mek yerine halka zarar vermektedir. Bu tür tartışmalardan kaçınmalı, ilmî gayretler başka alanlarda harcanmalıdır.

İslam medeniyeti adına ortaya çıkmış olan her bir kültürel formun bu medeniyetin inşasında bir yerinin olduğu göz ardı edilerek kültürel formlara tikel uygulama örnekleri olarak bakılmamalıdır. Ecdadın mirası olan kültürel formlara bir bütünün parçaları olarak bakılmalı, varlığı tartışmaya açılan gelenek-göreneklerin, somut ya da somut olmayan kültürel varlıklarımızdan birinin yokluğunun Müslüman toplumlarında nelere sebep olabileceği dikkate alınmalıdır. Yani Müslüman halkın benimsemiş olduğu ve gerek tevhid akidesiyle gerekse ahlaki öğretilerle ters düşmeyen kültürel formlarla gereksiz mücadeleden kaçınılmalıdır. Netice olarak, İslam medeniyetindeki simgelerin parçalar halinde değerlendirilmesi, kültür varlıklarının oluşturduğu büyük resmin göz ardı edilmesi farklı boyutta bir iç tehdit olarak görülmeli, bu konuda daha hassas olunmalıdır.

İslam medeniyeti dış tehditlere karşı olduğu kadar iç tehditlere karşı da İslam'ın ilk günlerinden beri korunmuş ve günümüzde de korunmalıdır. Her medeniyetin kendine has özelliği, paradigması, kurucu şahsiyetleri ve kurucu metinleri mevcuttur. Medeniyete sahip çıkmak öncelikli olarak kurucuların maksadı doğrultusunda kurucu metinleri anlamak ve bu anlamı/ruhu/özü gelecek kuşaklara bozmadan aktarmakla mümkündür. Kurucu metinlerin anlamını bozmak, hâkim medeniyet algılarıyla bu metinleri bağlamlarından kopararak anlamaya/yorumlamaya çalışmak, bazı durumlarda o medeniyetin bekası için dış tehditlerden daha büyük bir tehdit oluşturabilir.

Kaynakça

- Aclûnî Ebu'l-Fidâ İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafa ve Müzilü'l-İlbas*, Mektebetü't-Türasî'l-İslâmî, Halep, ty.
- Ağaoğlu, Ahmet, *Üç Medeniyet*, MEB, İstanbul 1972.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî, *Müsned*, (Thk. Şuayb el-Arnâvûd, Âdil Mürşid vd.), Müessesetu'r-Risâle, 1. Bsk., yy. 2001.

- Ali Haydar, *Dureru'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, İstanbul 1330.
- Ali Şeriatî, *Medeniyet Tarihi*, (Çev. İbrahim Keskin), Ankara 1987.
- Atay, Hüseyin, *Kur'an'a Göre Araştırmalar IV*, Atay Yay., Ankara 1995.
- Bayındır, Abdülaziz, "Hz Muhammed (A.S.)'ın Hüküm Koyma Yetkisi Var mıdır?", SUN TV', 15 Aralık 2013, "Yaşayan Kuran Hz. Muhammed (S.A.V.)", Çınar Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneğinin davetlisi olarak Konya Ticaret Odası Konferans Salonu Sunumu, 30 Kasım 2013, <https://www.youtube.com/watch?v=ppi4CF2GFIY>, 21 Nisan 2020.
- Bayındır, Abdülaziz, "Allah'ın Koyduğu Sınırların Aşılması ve Oruç Örneği", *Kitap ve Hikmet Dergisi*, Sayı: 25, Nisan-Mayıs-Haziran, 2019.
- Bayındır, Abdülaziz, "Kitap Merkezli Dinden İnsan Merkezli Dine", *Kitap ve Hikmet Dergisi*, Sayı: 19, s. 4-12.
- Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kuran Tefsiri*, Bayraklı Yay., 1. Bsk., İstanbul 2013.
- Beyaz, Zekeriyya, *İslam ve Giyim Kuşam*, Sancak Yay., İstanbul 2000.
- Beyhâkî, Ahmed b. Hüseyin b. Alî b. Mûsâ el-Husrevcirdî el-Horâsânî Ebû Bekr, *el-Medhâl İle's-Süneni'l-Kübrâ*, (Thk. Muhammed Ziyâu'r-Rahmân el-A'zamî), Dâru'l-Hülefâ li'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kuveyt ty.,
- Beyhâkî, *Şu'abu'l-Îmân*, (Thk. Abdulalî Abdulhamîd Hâmîd), Mektebetu'r-Rüşd, 1. Bsk., Riyâd 2003.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik b. Hallâd b. Ubeydillâh el-Atekî, *Müsenedu'l-Bezzâr*, (Thk. Mahfûzurrahmân Zeynullâh vd.), Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1. Bsk., Medîne-i Münevvere 1988-2009.
- Bilmen, Ömer Nasuhî, *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul ty.,
- Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yay., 8. Bsk., Ankara 1999.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl Ebû Abdillâh, *Sahîhu'l-Buhârî*, (Thk. Muhammed b. Züheyr b. Nâsır el-Nâsır), Dâru Tavki'n-Necât, 1. Bsk., yy. 1422.
- Cassâs, Ahmed b. Ali Ebû Bekr er-Râzî, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, (Thk. İsmetullâh İnâyetullâh Muhammed vd.), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Bsk., yy. 2010.
- Cîzânî, Muhammed b. Huseyin b. Hasan, *Meâlimu Usûli'l-Fıkh 'inde Ehli's-Sünne ev'l-Cemâ'a*, Dâru İbn Cevzî, Riyâd 1996.

- Çetinkaya, Bayram Ali, *Medine'den Medeniyete*, İnsan Yay., İstanbul 2013.
- Çolak, Abdullah, *İslam Hukuku Tarihi ve İslam Hukukunun Kaynakları*, İstanbul 2019.
- Dalgın, Nihat, *Gündemdeki Tartışmalı Dinî Konular 2*, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2018.
- Dalgın, Nihat, *İslam Hukukunda Boşama Yetkisi*, İFAV, İstanbul 2001.
- Demircan, Ali Rıza, *Hac ve Umre Yüceliğe Çağrıdır*, Beyan Yay., İstanbul 2008.
- Demircan, Ali Rıza, *Cariyeler ve Sömürülen Cinsellikleri*, <http://www.alirizademircan.net/cariyelerin>, 10 Mayıs 2020.
- Derviş el-Hût, Muhammed b. Muhammed Ebû Abdirrahmân el-Hût eş-Şafî, *Esne'l-Metâlib fî Ehâdisi Muhtelifeti'l-Merâtib*, (Tah. Mustafâ Abdulkâdir Atâ), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut 1997.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. Amr el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünen*, (Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut ty.
- Ebû Hamîd el-Gazzâlî, *el-Mustasfâ min İlmi'l-Usûl*, el-Matba'atu'l-Emîriyye, 2. Bsk., Bûlâk 1322.
- Ebu'l-Ferec el-Cevzî, Cemaluddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, (Thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Mustafâ Abdu'l-Kâdir Atâ), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut 1992.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı (Meal-Tefsir)*, (Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yay., Ankara 1999.
- Güler, İlhami, "Kur'an'da Kadın Erkek Eşitsizliğinin Temelleri", *İslami Araştırmalar*, Cilt: 5, Sayı: 4, Ekim 1997, ss. 296-303.
- Hatemi, Hüseyin, *İlahi Hikmette Kadın*, İstanbul 1999.
- Huntington, S. P., *Medeniyetler Çatışması mı?*. Mustafa Çalık (Çev.), Murat Yılmaz (Der.), *Medeniyetler Çatışması*, Vadi Yay., Ankara 2005.
- İmil, Muhittin, Küreselleşme ve Eriyen Kolektif Aidiyetler, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 15 Temmuz Özel Sayısı, ss. 73-88.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, (Çev. Zakir Kadiri Ugan), İstanbul 1986.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endülüsî el-Kurtubî, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, (Thk. Ahmed Muhammed Şakir), Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut 1983.
- İbnü'l-Hümâm, Kemaluddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî *Fethü'l-Kadîr*, Dâru'l-Fikr, yy. ty.

- İbn Mâce, Abû Abdiillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünen-ü İbn Mâce*, (Thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî), Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Faysal İsâ el-Bâbî el-Halebî, yy. ty.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim b. Alî Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, 3. Bsk., Beyrut 1414.
- İbn Nuceym, Zeynüddin b. İbrahim, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, Dimeşk 1986.
- İzzüddin İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasen Alî b. Ebî'l-Kerem Muhammed b. Abdilkerîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, (Thk. Ömer Abdusselâm Tedmürî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1. Bsk., Beyrut 1997.
- Karadâvî, Yusuf, *Sünneti Anlamada Yöntem*, (Çev. Bünyamin Erul), Kayseri 1998.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mesud b. Ahmed el-Hanefî, *Bedâi'u's-Senai' fi Tertîbi's-Şerâi'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Bsk., yy., 1986.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ferah Şemsüddîn, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, (Thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrâhîm Atfeyiş), Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2. Bsk., Kâhire 1964.
- Meriç, Cemil, *Bu Ülke*, İletişim Yay., İstanbul 2015.
- Mevsilî, Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd Mecduddîn Ebu'l-Fadl el-Hanefî, *el-İhtiyâr li-Ta'lîli'l-Muhtâr*, (Ta'l. Şeyh Mahmûd Ebû Dakîka), Matbaatu'l-Halebî, Kâhire 1937.
- Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Hüseynî Ebu'l-Feyz Murtezâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, (Thk. Mecmûa mine'l-Muhakkikîn), Dâru'l-Hidâye, ty.
- Müslim, el-Haccâc Ebu'l-Hasen el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî, *el-Müsnedu's-Sahîh*, (Thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, Beyrut ty.
- Nâsirüddin Elbânî, Ebû Abdirrahmân Muhammed, *Silsiletü'l-Ehâdîsi's-Sahîha*, Mektebetu'l-Meârif, Riyâd 1995.
- Okuyan, *Mehmet Namaz, Yolculukta Dahi Kısaltılamaz* <https://www.youtube.com/watch?v=zTk7Kh2f2eY>, 20 Şubat 2012.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'daki İslam*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1995.
- Paçacı, Mehmet, *Çağdaş Dönemde Kur'an'a ve Tefsire Ne Oldu*, Klasik Yay., İstanbul 2013.
- Pazarbaşı, Erdoğan, *Kur'an ve Medeniyet*, Pınar Yay., İstanbul 1996.
- Sarıçam, İbrahim -Seyfettin Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, TDV Yay., Ankara 2006.
- Senhuri, Abdurrezzâk Ahmed, *Mesâdiru'l-Hak fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Camiatu'd-Devli'l-Arabiyye, 3. Bsk., Kahire 1967.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Mûsâ b. ed-Dahhâk Ebû İsâ, *Sünenu't-Tirmizî*, (Thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd.), Şirketu Mektebeti ve Matbaati Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 2. Bsk., Mısır 1975.

Uludağ, Süleyman, *İslam'da Faiz Meselelerine Yeni Bir Bakış*, İstanbul 1988.

Yıldız, Fatma, *Kur'an ve Sünnete Göre Kadının Evliliğini Sona Erdirme Hakkı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2000.